О. ГРІН

Червоні вітрила

Дитвидав

О. ГРІН

Червоні вітрила

феєрія

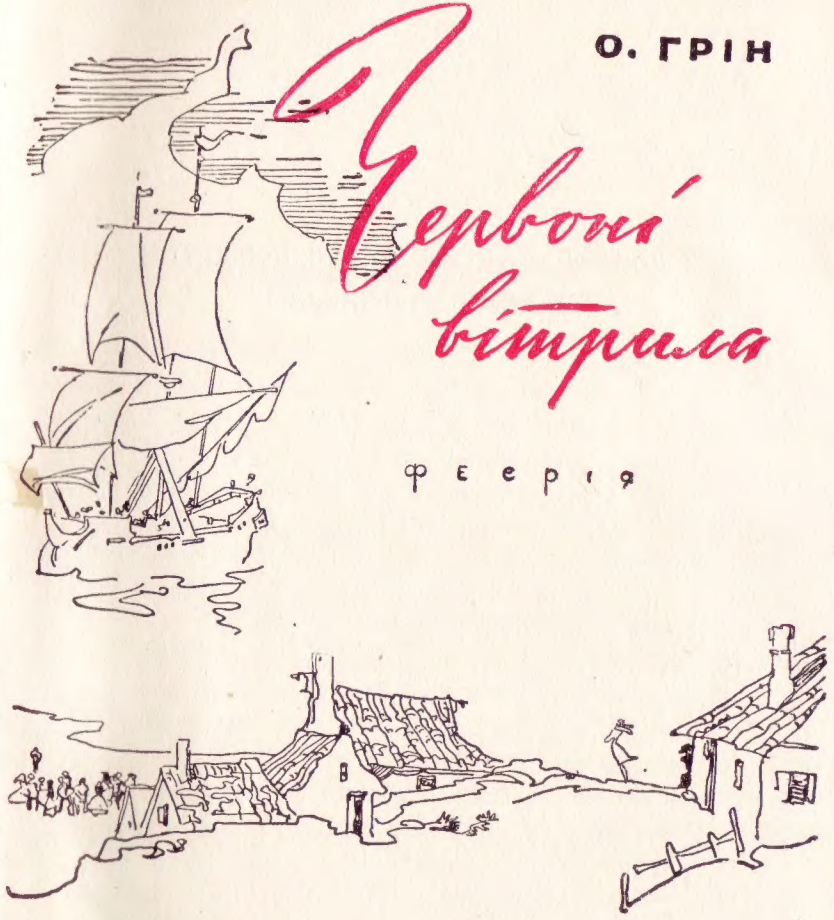

Державне видавництво
ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ УРСР
Київ 1959

Переклад з російської Л. СМІЛЯНСЬКОГО

Малюнки Б. СВЄШНІКОВА

ЧАРІВНИК

Можна було б написати до книг Гріна дуже коротку й жартівливу передмову. Наприклад, таку: «Я не хочу, та й просто не маю ніякого права псувати вам, читачі, ту насолоду, яку ви обов'язково відчуєте, читаючи цю книгу. Тому я волію мовчати і не розповідати заздалегідь і не оцінювати бодай кількома словами зміст цієї повісті під такою звичайною і разом з тим загадковою назвою, як «Червоні вітрила».

Та все ж я напишу про Гріна хоч кілька сторінок. Про цього чудового письменника майже нічого не писали, життя його мало кому відоме, і тому він заслуговує, щоб зараз по-дружньому поговорити про нього.

Є стара легенда про те, як мирним і веселим містом пройшов невідомий чарівник, граючи на флейті, і повів за собою всіх міських дітей, зачарованих мелодійним свистом. Діти пішли за чарівником і не повернулися.

Цю легенду я згадав, коли думав про нашого прекрасного письменника Олександра Гріна. Коли б він, увійшовши до якого-небудь міста, почав розповідати біля самої застави першу-ліпшу з своїх чудових історій, то, можливо, він повів би за собою з міста не тільки дітей, а й усе доросле населення. Повів би всіх людей, у яких залишилася в душі хоч краплина бажання побачити весь світ, хоч краплина бажання щастя і краплина безстрашності.

Я заздрю тим з вас, юні читачі, які вперше прочитають цю книгу про корабель з червоними вітрилами, цю чудесну історію, феєрію, казку.

В чому сила цієї книги?

Насамперед — в її винятковій поетичності. Прочитавши її, неначе дістаєш в обличчя фантастичний залп, заряд, але не порохового диму, а цілющого повітря морів і квітів, лісових нетрів і трав. У суміші запахів раптом відчувається скромний, проте найулюбленіший з дитинства запах резеди і левкоя. І навіть здається — бачиш цю квітку. По стеблині, згинаючи її, повзе якийсь дуже заклопотаний жук.

Читаючи цю книгу, разом з її героями увіходиш у ту приморську область землі, де, за словами Гріна, вологі квіти схожі на дітей, силоміць умитих холодною водою, де зелений світ дихає безліччю малюсіньких ротів.

Так, з сторінок цієї книги дістаєш заряд свіжого вітру, сяяння хмар, ясного повітря. Поринаєш у світ людей привабливих і на перший погляд дивних. Майже всі вони відзначаються однією загальною для них рисою—немудрою людяністю, добротою і некорисливістю. Несподівано увіходиш разом з Гріном в обстановку людського заняття, про яке ніколи серйозно не думав, проте, виявляється, довго і невиразно мріяв, — в обстановку мореплавства. І тоді, як удари урочистих акордів, звучать слова Гріна, що прославляє мореплавну справу:

«Небезпека, риск, влада природи, світло далекої країни, чудесна невідомість, мерехтливе кохання, що квітне побаченням і розлукою; захоплююче кипіння зустрічей, облич, подій; безмежна різноманітність життя, тимчасом як високо в небі — то Південний Хрест, то Віз, і всі материки— в зірких очах, хоча твоя каюта завжди сповнена батьківщиною, з її книжками, картинами, листами і сухими квітами, повитими шовковистим локоном, у замшовій ладанці на твердих грудях...»

З цієї книги ви взнаєте одну істину. Якщо у вас вистачить душевних сил і твердості характеру, то ви, наслідуючи цю істину, проживете розумне й цікаве життя.

Яка ж це істина?

«Я зрозумів одну немудру істину, — говорить Грін устами свого героя капітана Грея. — Вона в тому, щоб робити так звані чудеса своїми руками».

Домагатися в житті прекрасного, відкривати в людях і в самих собі такі скарби духу й таку силу, якої ви не уявляєте, доводити достоїнства в людині до цілковитого розквіту, шукати й знаходити поетичну суть скрізь, де вона є, навіть у сухій стеблинці сіна, і цим усе додавати й додавати людям щастя — хіба це не чудо з чудес на нашій землі?

Чудо може проявити себе в усьому, — каже Грін. — У посмішці, у веселощах, у кожному сказаному вчасно, потрібному слові.

Чудо — це не перетворення сургучу на алмази або відривних листків календаря на білети державного банку по тисячі карбованців чи подібна до цього нісенітниця. Чудо — це кожний випадок, який залежить від нашої людської волі і сповнює нас відчуттям щастя. Ніхто з нас, звичайно, не може ясно, коротко і точно пояснити, що таке щастя. Або, інакше кажучи, дати формулу щастя. Це поняття не можна намертво закріпити в найгучнішій і вільній формулі. Та й чи потрібні ці пояснення й формули?

Можливо, щастя пояснити не можна, але його не можна не відчути і не побачити, навіть коли найменша його дрібка стрілася нам на шляху.

Отже, про щастя можна розповісти. Не біда, коли ця розповідь буде трохи безладною, коли людина, полонена щастям, говоритиме не зовсім виразно, як, наприклад, говорить Грін про появу корабля Грея з червоними вітрилами:

«Із заростi піднявся корабель; він виплив і спинився на самій середині зорі. З цієї далини його було видно ясно, як хмарини. Розкидаючи веселощі, він плив, як вино, троян-

да, кров, уста, малиновий оксамит і ясночервоний вогонь».

Так може говорити тільки людина, схвильована чеканням щастя.

Мріями про радість, чеканням щастя сповнені всі оповідання Гріна, та найбільше — його повість «Червоні вітрила». І важко собі уявити, що цю чарівну казкову книгу Грін обдумував і почав писати в Петрограді 1920 року, коли, тяжко перехворівши на висипний тиф, він блукав голодний обледенілим містом і щодня шукав нового притулку на ніч у випадкових, напівзнайомих людей.

Слід сказати кілька слів про життя, про біографію Гріна. До речі, Грін — це літературний псевдонім. Справжнє ім'я письменника — Олександр Степанович Гріневський.

Грін народився наприкінці минулого сторіччя в далекому похмурому місті Вятці, куди батько його — Стефан Гріневський був засланий за участь у польському повстанні 1863 року і де він працював рахівником у лікарні, спився і помер у злиднях.

Дитячі та юнацькі роки Олександра Гріна минули в повсякденних злиднях. Уся вятська дійсність навколо Гріна здавалася йому «запраною, як драна білизна».

Дома хлопчика завжди били. З школи його виключили за невинні вірші про одного з учителів. Усі роки, аж до того шасливого дня, коли Грін написав своє перше «грінівське» оповідання «Острів Рено», він не міг знайти собі місця в житті.

Похмура, пригнічена тяжкою своєю долею, мовчазна ця людина змінила безліч посад. Грін був переписувачем ролей при театрі, писарчуком у трактирах, банщиком, шукачем золота, комірником, солдатом, матросом, збивав іржу з пароплавних котлів, рибалив по артілях, був навіть жебраком і живився тільки недоїдками по брудних харчівнях. За революційну діяльність він сидів у тюрмі, був засланий на північ, під Архангельськ. Найразючішою рисою в біографії Гріна, яка дає нам величезну віру в сили й чистоту людини, є та обставина, що Грін, потрапивши аж на дно людського суспільства, зберіг благородство помислів, свіжість уяви, віру в красу людського духу і схиляння перед красою землі.

Мізерні заняття не давали Гріну ні задовільного заробітку, ні радості, а щодалі дужче пригнічували його і гнули до землі. І лише літературна праця врятувала Гріна і докорінно змінила все його життя.

Але Грін ніколи не вмів «улаштовуватися» в житті і тому часто, вже бувши письменником, зазнавав тяжких злигоднів.

У голодний 1920 рік його врятував Горький. Олексій Максимович любив Гріна — сором'язливого й суворого казкаря, художника, зовсім несхожого на всіх інших російських письменників.

За своє важке й недовге життя Грін написав багато оповідань і повістей. Серед них особливо відзначаються своєю силою, могутньою фантазією і поетичністю повісті «Дорога нікуди», «Та, що біжить по хвилях» і оповідання «Капітан Дюк», «Балакучий домовик», «Акварель», «Трагедія плоскогір'я Суан», «Острів Рено», «Капітан порту» та ще багато інших, — їх неможливо назвати в цих коротких рядках.

Оповідання Гріна викликають в людях бажання різноманітного та осмисленого життя, сповненого риску, заповзятливості, сміливості й повного «того відчуття високого», яке властиве борцям за свободу, художникам, поетам, вченим, що відкривають найвеличніші таємниці всесвіту, мандрівникам, дослідникам і мореплавцям.

Але найголовніше, найважливіше, найсвятіше, чим хвилює людей наша література, — любов до людини, до справедливості, віра в перемогу цієї справедливості і краси, — ця властивість у творах Гріна, виражена з повною силою, зробила його нашим, радянським письменником. Тому книги Гріна довго ще будуть променіти, не вмираючи, як променіє справжня коштовність людського духу.

К. Паустовський.

Ніні Миколаївні Грін
підносить і присвячує

Автор

22 листопада 1922 р. Петроград

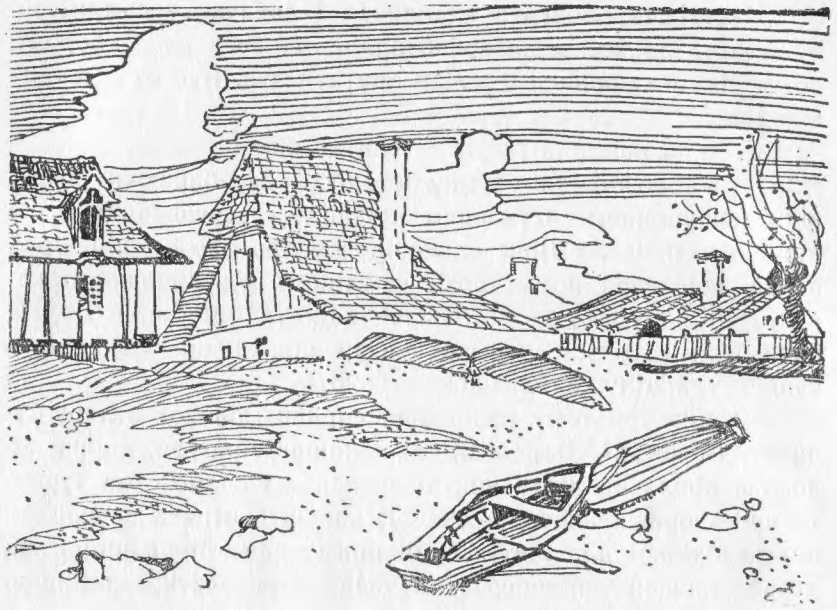

I

ПРОРОКУВАННЯ

Лонгрен, матрос «Оріона», міцного трьохсоттонного брига, на якому він прослужив десять років і якому був віддан ий сильніше, ніж інколи син рідній матері, мусив, нарешті, покинути службу.

Це сталося так. В одне з його рідких повернень додому він не побачив, як завжди, — ще здаля, на порозі будинку, — своєї дружини Мері, що сплескувала руками, а потім задихаючись бігла назустріч. Замість неї біля дитячого ліжечка — нової речі в маленькому будиночку Лонгрена — стояла схвильована сусідка.

— Три місяці я ходила біля неї, старий, — сказала вона, — подивись на свою дочку.

Мертвіючи, Лонгрен нахилився і побачив восьмимісячну істоту, що зосереджено позирала на його довгу бороду, потім сів, похнюпився й почав крутити вус. Вус був мокрий від дощу.

— Коли померла Мері? — спитав він.

Жінка розповіла сумну історію, перебиваючи розповідь зворушливим агуканням дівчинці і запевненнями, що Мері в раю. Коли Лонгрен довідався про подробиці, рай почав здаватися йому трохи світлішим від дров'яного сарая, і він подумав, що вогонь звичайної лампи, коли б тепер вони були всі разом, утрьох, був би для жінки, яка пішла в невідому країну, найкращою втіхою.

Місяців три тому господарчі справи молодої матері були зовсім погані. З грошей, які залишив Лонгрен, добра половина пішла на лікування після важких пологів, на турботи про здоров'я новонародженої; нарешті, втрата невеликої, але необхідної для життя суми примусила Мері попросити в борг грошей у Меннерса. Меннерс мав трактир-крамницю і вважався заможною людиною.

Мері пішла до нього о шостій годині вечора. Близько сьомої оповідачка зустріла її на дорозі до Лісса. Заплакана і дуже засмучена Мері сказала, що йде до міста заставити обручку. Вона додала, що Меннерс погоджувався дати грошей, але вимагав за це кохання. Мері нічого не добилася.

— У нас дома немає ані крихти їжі,—сказала вона сусідці. — Я побуваю в місті, і ми з дівчинкою перебудемо як-небудь, поки повернеться чоловік.

Цього вечора було холодно, вітряно; оповідачка даремне умовляла молоду жінку не ходити в Лісс надвечір. «Ти промокнеш, Мері, накрапає дощ, а вітер, того й гляди, нажене зливу».

Туди й назад від приморського села до міста було не менше трьох годин швидкої ходи, та Мері не послухалась порад оповідачки. «Досить мені муляти вам очі, — сказала

вона,—і так уже нема майже жодної сім'ї, де б я не взяла у борг хліба, чаю або борошна. Заставлю обручку, і край». Вона пішла, повернулась, а другого дня злягла в гарячці й маренні; негода і вечірній заморозок звалили її двобічним запаленням легенів, як сказав міський лікар, викликаний добросердою оповідачкою. Через тиждень на двоспальному ліжку Лонгрена залишилось порожнє місце, а сусідка перебралась у його дім доглядати й годувати дівчинку. Їй, самітній удові, це було неважко. «До того ж, — додала вона, — без такого немовляти нудно».

Лонгрен поїхав у місто, взяв розрахунок, попрощався з товаришами і почав ростити маленьку Ассоль. Поки дівчинка не навчилася твердо ходити, вдова жила у матроса, ставши сирітці матір'ю, та як тільки Ассоль перестала падати, заносячи ніжку через поріг, Лонгрен рішуче заявив, що тепер він сам усе робитиме для дівчинки, і, подякувавши вдові за діяльне співчуття, зажив самотнім життям удівця, зосередивши всі думки, надії, любов і спогади на маленькій істоті.

Десять років мандрівного життя залишили в його руках дуже небагато грошей. Він почав працювати. Незабаром у міських крамницях з'явились його іграшки — майстерно зроблені маленькі моделі човнів, катерів, однопалубних і двопалубних парусників, крейсерів, пароплавів—одно слово, того, що він близько знав, що за характером роботи частково замінювало йому гуркіт портового життя і мальовничий труд плавань. Цим способом Лонгрен добував стільки, щоб жити в рамках помірної економії. Некомпанійський вдачею, він після смерті дружини став ще більш замкнутим і відлюдним. У свята його іноді бачили в трактирі, але він ніколи не сідав, а похапцем випивав біля стойки склянку горілки і йшов, коротко кидаючи по сторонах: «так» — «ні»—«здрастуйте»—«прощай» — «помаленьку» — на всі звернення й кивки сусідів. Гостей він терпіти не міг, тихо спроваджуючи їх не силою, а такими натяками і вигаданими обставинами, що

відвідувачеві не залишалося нічого іншого, як видумати причину, що не дозволяла б сидіти довше. Сам він теж не відвідував нікого; таким чином, між ним і земляками лягло холодне відчуження, і коли б робота Лонгрена — іграшки — була менш незалежна від сільських справ, йому довелося б дуже відчути на собі наслідки таких взаємин. Крам і харчі він закупав у місті — Меннерс не міг би похвалитись, що Лонгрен купив у нього хоч коробку сірників. Він виконував також сам усю домашню роботу і терпляче опановував невластиве чоловікові складне мистецтво виховання дівчинки.

Ассоль було вже п'ять років, і батько починав усе лагідніше й лагідніше всміхатися, дивлячись на її нервове, добре личко, коли, сидячи в нього на колінах, вона намагалась впоратися з таємницею застебнутого жилета або кумедно наспівувала матроські пісні — дикі ревовірші. В передачі дитячим голосом і не скрізь з літерою «р» ці пісеньки справляли враження ведмедя-танцюриста, прикрашеного блакитною стрічкою. В цей час сталася подія, тінь якої, впавши на батька, вкрила й дочку.

Була весна, рання й люта, як зима, але по-іншому. Тижнів на три припав до холодної землі різкий береговий норд.

Рибальські човни, повитягувані на берег, утворили на білому піску довгий ряд темних кілів, що нагадували хребти величезних риб. Ніхто не наважувався вийти на промисел у таку погоду. На єдиній вулиці сільця рідко можна було побачити людину, яка покинула домівку; холодний вихор, що мчав з берегових горбів у порожнечу обрію, обертав «відкрите повітря» на тяжку муку. Всі димарі Каперни курилися з ранку до вечора, розкидаючи дим по крутих дахах.

Та ці дні норду виманювали Лонгрена з його маленького теплого будинку частіше, ніж сонце, що закидало в ясну погоду море і Каперну покривалами прозорого золота. Лонгрен виходив на місток, настелений на довгих рядах паль, де, на самому кінці цього дощаного молу, довго палив люль-

ку, яку роздував вітер, і дивився, як оголене біля берегів дно задимлювалось сивою піною, що ледве встигала за валами; їхній гуркітливий біг до чорного, штормового обрію виповнив простір табунами фантастичних гривастих істот, які мчали в нестримному, лютому відчаю до далекої розради. Стогони й шуми, ревуча пальба величезних зльотів води і, здавалося, видимий струмінь вітру, що шмагав простір довкола, — такий сильний був його рівний пробіг, — давали змученій душі Лонгрена те притуплення, приголомшення, яке, зводячи горе до невиразного смутку, дорівнює дією глибокому сну.

В один з таких днів дванадцятирічний син Меннерса, Хін, побачив, що батьків човен б'ється під кладками об палі, ламаючи борти, пішов і сказав про це батьку. Шторм почався недавно; Меннерс забув вивести човен на пісок. Він негайно пішов до води, де побачив край молу Лонгрена, який стояв до нього спиною й курив. На березі, крім них двох, нікого більше не було. Меннерс пройшов по кладках до середини, спустився в воду серед скаженого плескоту й одв'язав шкот; стоячи в човні, він почав вибиратися до берега, хапаючись руками за палі. Весла він не взяв, і в ту мить, коли, похитнувшись, не встиг схопитись за чергову палю, міцний удар вітру шпурнув ніс човна від кладок у бік океану. Тепер, навіть усією довжиною тіла, Меннерс не міг би дотягтись до найближчої палі. Вітер і хвилі, розгойдуючи, несли човен у згубний простір. Усвідомивши становище, Меннерс хотів був кинутись у воду, щоб плисти до берега, та було пізно, бо човен крутився вже недалеко від кінця молу, де значна глибина води і шаленство валів обіцяли неминучу смерть. Між Лонгреном і Меннерсом, якого тягло в штормову далину, було не більш як десять сажнів ще рятівної відстані, бо на кладці під рукою у Лонгрена висів змотаний канат з грузилом, уплетеним в один його кінець. Канат цей висів на випадок причалювання в буряну погоду, і його кидали з кладки.

— Лонгрен! — гукнув смертельно переляканий Меннерс. — Чого ж ти став, як пень? Бачиш, мене відносить; кинь причал! — Лонгрен мовчав, спокійно дивлячись на Меннерса, що метався в човні, тільки його люлька закурилася дужче, і він, не поспішаючи, вийняв її з рота, аби краще бачити, що відбувається. — Лонгрен! — благав Меннерс,— адже ти чуєш мене, я гину, врятуй! — Але Лонгрен не сказав йому жодного слова; здавалось, він не чув розпачливого зойку. Поки не віднесло човна так далеко, що ледве долітали слова-крики Меннерса, він не переступив навіть з ноги на ногу. Меннерс ридав з жаху, заклинав матроса бігти до рибалок, покликати допомогу; обіцяв гроші, погрожував і сипав прокльонами, та Лонгрен тільки підійшов ближче до самого краю молу, щоб не відразу упустити з очей борсання й стрибки човна. — Лонгрен, — долинуло до нього глухо, наче з даху до того, хто сидить всередині будинку, — врятуй! — Тоді, набравши повітря і глибоко зітхнувши, щоб не загубилось у вітрі жодного слова, Лонгрен крикнув:

— Вона так само просила тебе! Думай про це, поки ще живий, Меннерс, і не забудь!

Тоді зойки стихли, і Лонгрен пішов додому. Ассоль, прокинувшись, бачила, що батько сидить перед гаснучою лампою в глибокій задумі. Почувши голос дівчинки, яка кликала його, він підійшов до неї, міцно поцілував і прикрив ковдрою, що зсунулась з неї.

— Спи, люба, — сказав він, — до ранку ще далеко.

— Що ти робиш?

— Чорну іграшку я зробив, Ассоль, — спи!

Другого дня тільки й розмов було у жителів Каперни, що про зниклого Меннерса, а на шостий день привезли його самого, вмираючого і злобного. Його розповідь швидко облетіла навколишні села. До вечора носило Меннерса; розбитий ударами об борти і дно човна під час відчайдушної боротьби з лютістю хвиль, що, не втомлюючись, загрожували

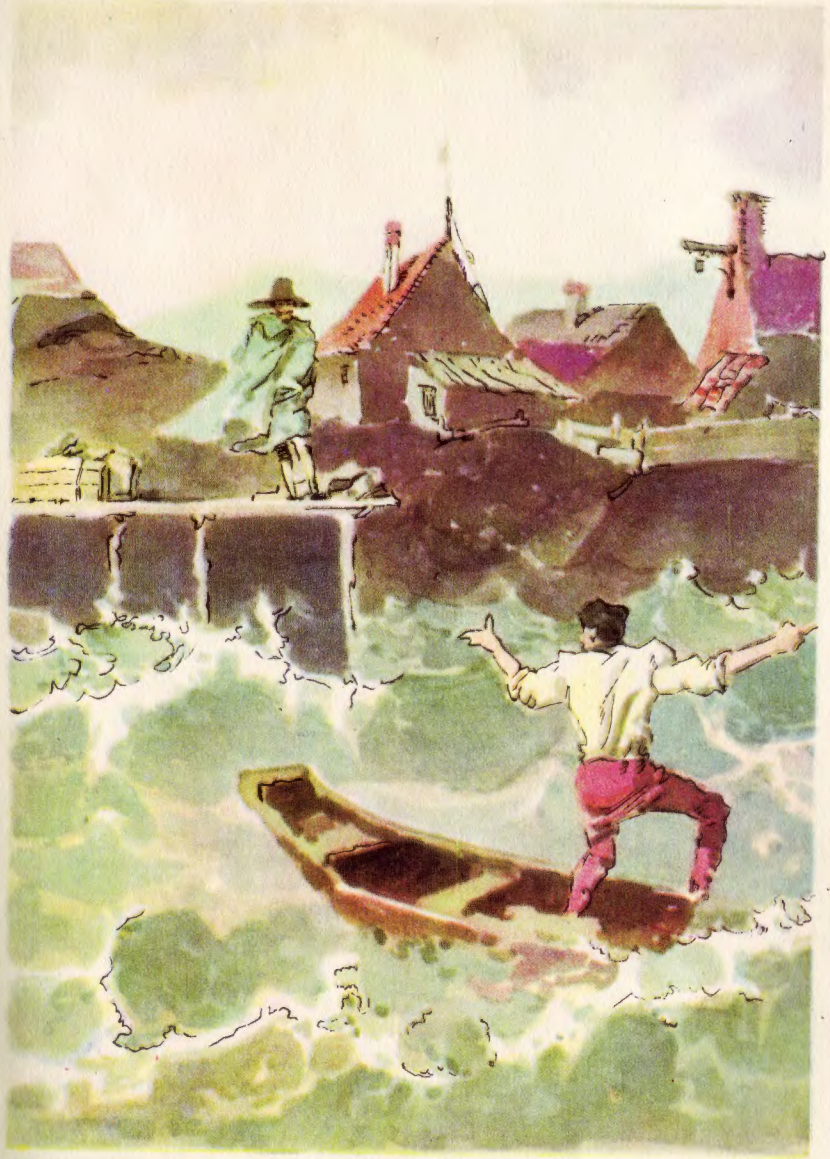

До стор. 16

викинути в море знавіснілого крамаря, він був підібраний пароплавом «Лукреція», який ішов у Кассет. Простуда і потрясіння жаху порішили дні Меннерса. Він прожив трохи менше сорока восьми годин, накликаючи на Лонгрена всі нещастя, можливі на землі і в уяві. Розповідь Меннерса, як матрос стежив за його загибеллю, відмовившись допомогти, красномовна тим більше, що вмираючий важко дихав і стогнав, вразила жителів Каперни. Не кажучи вже про те, що мало хто з них здатний був пам'ятати образу тяжчу, ніж перенесена Лонгреном, і горювати так сильно, як горював він до кінця життя за Мері, — їм було огидно, незрозуміло, приголомшувало їх, що Лонгрен *мовчав. Мовчки*, до своїх останніх слів, кинутих навздогін Меннерсу, Лонгрен *стояв*: стояв нерухомо, суворо і тихо, як суддя, виявивши глибоке презирство до Меннерса — щось більше за ненависть було в його мовчанні, і це всі відчували. Коли б він кричав, виказував жестами, або метушливістю злорадства, або ще якось інакше своє торжество, спостерігаючи відчай Меннерса, рибалки зрозуміли б його, але він повівся інакше, ніж вони,— повівся *глибокозначно незрозуміло* і цим поставив себе вище за інших, одно слово — зробив те, чого не прощають. Ніхто більше не вклонявся йому, не подавав руки, не кидав погляду, в якому б упізнавав і вітав. Зовсім залишився він осторонь сільських справ: хлопчаки, побачивши його, кричали навздогін: «Лонгрен утопив Меннерса!» Він не звертав на це уваги. Також, здавалося, він не помічав і того, що в трактирі або на березі, серед човнів, рибалки замовкали в його присутності і відходили вбік, як від зачумленого. Випадок з Меннерсом зміцнив раніш неповну відчуженість. Ставши повною, вона викликала міцну взаємну ненависть, тінь якої впала і на Ассоль.

Дівчинка зростала без подруг. Два-три десятки дітей її віку, що жили в Каперні, насиченій, як губка водою, грубим родинним началом, основою якого був непохитний авторитет матері й батька, перейнятливі, як усі діти на світі, викреслили

раз і назавжди маленьку Ассоль із сфери свого заступництва й уваги. Сталося це, певна річ, поступово, через повчання та гримання дорослих, набрало характеру найсуворішої заборони, а потім, посилене плітками й пересудами, розрослося в дитячому розумі страхом до хатини матроса.

До того ж замкнутий спосіб життя Лонгрена розв'язав тепер істеричний язик плітки; про матроса говорили, що він десь когось убив, тому, мовляв, його більше не беруть служити на судна, а сам він похмурий і відлюдний, бо «мучиться докорами злочинного сумління». Граючись, діти проганяли Ассоль, коли вона наближалась до них, шпурляли грязюкою і дражнили тим, що нібито її батько їв людське м'ясо, а тепер робить фальшиві гроші. Одна за одною наївні її спроби до зближення кінчалися гірким плачем, синцями, подряпинами й іншими виявами *громадської думки*; вона перестала кінець кінцем ображатись, але все ще іноді питала батька: «Скажи, чому нас не люблять?»—«Ет, Ассоль,—казав Лонгрен,—хіба вони вміють любити? Треба вміти любити, а цього вони й не можуть». — «Як це вміти?» — «А ось так!» Він брав дівчинку на руки і міцно цілував смутні очі, що мружились від ніжного задоволення.

Улюбленою розвагою Ассоль було, вечорами або в свято, коли батько, облишивши банки з клейстером, інструменти і незакінчену роботу, сідав, скинувши фартуха, відпочити з люлькою в зубах, — влізти до нього на коліна і, вертячись у бережному кільці батьківської руки, доторкуватись до різних частин іграшок, розпитуючи про їх призначення. Так починалася своєрідна фантастична лекція про життя і людей—лекція, в якій завдяки колишньому побиту Лонгрена, випадковостям, випадку взагалі, — дивовижним, неймовірним і незвичайним подіям приділялось головне місце. Лонгрен, називаючи дівчинці імена снастей, вітрил, речей морського вжитку, поволі захоплювався, переходячи від пояснень до всяких епізодів, в яких грали роль то брашпиль, то рульове колесо, то щогла чи який-небудь тип човна і тому подібне,

а від окремих цих ілюстрацій переходив до широких картин морських блукань, вплітаючи забобони в дійсність, а дійсність — в образи своєї фантазії. Тут з'явилася й *тигрова кішка*, вісниця корабельної аварії, і говоряща летюча риба, не послухатись наказів якої означало збитися з курсу, і Летючий Голландець з несамовитим своїм екіпажем, прикмети, привиди, русалки, пірати — словом, усі байки, що займають дозвілля моряка в штилі або в улюбленій корчмі. Розповідав Лонгрен також про тих, що зазнали аварії, про здичавілих людей, які розучилися говорити, про таємничі скарби, бунти каторжників і багато іншого, що вислухувала дівчинка уважніше, ніж, можливо, слухали вперше розповідь Колумба про новий материк. «Ну, говори ще», просила Ассоль, коли Лонгрен, замисливщись, замовкав, і засинала на його грудях з головою, повною чудових снів.

Так само приносила їй велику, завжди матеріально істотну втіху поява прикажчика міської іграшкової крамниці, яка охоче купувала роботу Лонгрена. Щоб піддобрити батька і виторгувати більше, прикажчик приносив з собою для дівчинки двійко яблук, солодкий пиріжок, жменю горіхів. Лонгрен, через нелюбов до торгу, звичайно просив справжню вартість, а прикажчик зменшував. «Ех ви, — казав Лонгрен, — та я тиждень сидів над цим ботом. — Бот був п'ятивершковий. — Подивись, яка міцність, а осадка, добротність? Бот цей п'ятнадцять чоловік витримає у всяку погоду». Кінчалось тим, що тихе копошіння дівчинки, яка мурмотіла над своїм яблуком, позбавляло Лонгрена стійкості й бажання сперечатись; він робив поступку, і прикажчик, набивши корзину чудовими, добротними іграшками, йшов, посміхаючись у вуса.

Всю хатню роботу Лонгрен виконував сам: рубав дрова, носив воду, топив піч, куховарив, прав, прасував білизну і, крім усього цього, встигав працювати для грошей. Коли Ассоль минуло вісім років, батько навчив її читати й писати. Він почав інколи брати її з собою до міста, а потім по-

силати навіть саму, коли конче треба було перехопити грошей у крамниці або віднести товар. Це траплялось не часто, хоча Лісс лежав лише за чотири версти від Каперни, та дорога до нього йшла лісом, а в лісі багато що може налякати дітей, крім фізичної небезпеки, яку, правда, важко зустріти на такій близькій відстані від міста, але все ж таки не зайве мати на увазі. Тому тільки в гарні дні, вранці, коли хаща навколо шляху повна сонячної зливи, квітів і тиші, так що вразливості Ассоль не загрожували примари уяви, — Лонгрен відпускав її до міста.

Якось під час такої подорожі до міста дівчинка сіла край дороги з'їсти шматок пирога, покладеного в кошик на сніданок. Закусуючи, вона перебирала іграшки; з них дві-три виявились новинкою для неї; Лонгрен зробив їх уночі. Одна така новинка була мініатюрною перегоновою яхтою; це біле суденце несло червоні вітрила, зроблені з обрізків шовку, які використовував Лонгрен для обклеювання пароплавних кают — іграшок багатого покупця. Тут, мабуть, зробивши яхту, він не знайшов відповідного матеріалу на вітрила, використавши, що було — клаптики червоного шовку. Ассоль була в радісному захваті. Полум'яний веселий колір так яскраво горів у її руці, неначе вона тримала вогонь. Дорогу перетинав струмок, а через нього був перекинутий місточок з жердин; струмок справа і зліва біг у ліс. «Коли я спущу її на воду поплавати трохи, — міркувала Ассоль,— вона не промокне, я її потім витру». Відійшовши від містка в ліс, за течією струмка, дівчинка обережно спустила на воду біля самого берега судно, яке зачарувало її; вітрила одразу виблиснули червоним відображенням у прозорій воді; світло, пронизуючи тканину, лягло тремтячим рожевим випромінюванням на білому камінні дна. «Ти звідки приїхав, капітане?» поважно спитала Ассоль уявлену особу і, відповідаючи сама собі, сказала: «Я приїхав... приїхав... приїхав я з Китаю».—«А що ти привіз?»—«Що привіз, про те не скажу». — «Ах, ти так, капітане! Ну, тоді я тебе посаджу

назад у кошик». Тільки-но капітан приготувався смиренно відповісти, що він пожартував і що ладен показати слона, як раптом тихий відбіг берегового струменя повернув яхту носом до середини ручая і, наче справжня, повним ходом покинувши берег, вона рівно попливла вниз. Вмить змінився масштаб видимого: ручай здавався тепер дівчинці величезною рікою, а яхта — далеким, великим судном, до якого, ледве не падаючи у воду, злякана і сторопіла, простягала вона руки. «Капітан злякався», подумала вона і побігла за відпливаючою іграшкою, сподіваючись, що її де-небудь приб'є до берега. Квапливо тягнучи кошик, що хоч і не був важкий, але заважав їй, Ассоль вимовляла: «Ой, боже мій! І трапиться ж таке...» Судно повільно відпливало, і вона намагалась не спускати з ока красивий трикутник вітрил, спотикалась, падала і знову бігла.

Ассоль ніколи не була так глибоко в лісі, як тепер. Їй, захопленій нетерплячим бажанням спіймати іграшку, було не до того, щоб оглядатись довкола; біля берега, де вона метушилась, було досить перешкод, які привертали увагу. Замшілі стовбури повалених дерев, ями, висока папороть, шипшина, жасмин і ліщина заважали їй на кожному кроці; перемагаючи їх, вона поступово втрачала сили, зупиняючись раз у раз частіше, щоб перепочити чи змахнути з обличчя беручке павутиння. Коли потяглись, в ширших місцях, осокові і очеретяні зарості, Ассоль зовсім була впустила з очей червоне блискотіння вітрил, та, оббігши заворот течії, знову побачила їх, що статечно й неухильно бігли далі. Якось вона оглянулась, і лісове громаддя з його строкатістю, що переходила від димних стовпів світла в листі до темних розколин дрімучого сутінку, глибоко вразила дівчинку. На мить сторопівши, вона згадала знову про іграшку і, кілька разів випустивши глибоке «ф-фу-у-у», побігла щодуху.

В такій марній і тривожній гонитві минула майже година, коли з подивом, але і з полегшенням Ассоль побачила,

що дерева попереду вільно розсунулись, пропустивши синє плесо моря; хмари і край жовтої піщаної кручі, на яку вона вибігла, вже падаючи з утоми. Тут було гирло струмка; розлившись нешироко й мілко, так що видно було переливчасту блакить каміння, він зникав у зустрічній морській хвилі. З невисокої, поритої корінням кручі Ассоль побачила, що біля струмка, на пласкому великому камені, спиною до неї сидить людина, тримаючи в руках зниклу яхту, і всебічно розглядає її з цікавістю слона, який спіймав метелика. Трохи заспокоєна тим, що іграшка ціла, Ассоль сповзла по кручі і, близько підійшовши до незнайомого, втупилась в нього вивчаючим поглядом, чекаючи, коли він підведе голову. Але невідомий так захопився оглядинням лісового сюрпризу, що дівчинка встигла розглянути його з голови до ніг, установивши, що людей, подібних до цього незнайомого, їй бачити ще жодного разу не доводилось.

Але перед нею був не хто інший, як мандруючий пішки Егль, відомий збирач пісень, легенд, переказів і казок. Сиві кучері складками випадали з-під його бриля; сіра блуза, заправлена в сині штани, і високі чоботи надавали йому вигляду мисливця; білий комірець, галстук, пояс, вишиваний сріблом блях, палиця і сумка з новеньким нікельовим замочком виказували городянина. Його обличчя, коли можна назвати обличчям ніс, губи і очі, що виглядали з променистої буйної бороди, з пишних, люто здиблених угору вусів, здавалось, було в'яло прозорим, коли б не очі, сірі, як пісок, і блискучі, як чиста сталь, з поглядом сміливим і сильним.

— Тепер віддай мені, — несміливо сказала дівчинка. — Ти вже погрався. Ти як спіймав її?

Егль підвів голову, упустивши яхту, — так несподівано пролунав схвильований голосок Ассоль. Старий з хвилину розглядав її, посміхаючись і повільно пропускаючи бороду у великій, жилавій жмені. Багато разів пране ситцьове плаття ледве вкривало до колін худенькі, засмаглі ноги дівчинки. Її темне густе волосся, забране в мереживну косинку, збилося, торкаючись плечей. Кожна риса Ассоль була виразно легка і чиста, як політ ластівки. Темні, з відтінком сумного запитання очі здавались трохи старшими від обличчя; його неправильний м'який овал був овіяний тим чудовим загаром, що властивий здоровій білості шкіри. Напіврозкритий маленький рот виблискував лагідною посмішкою.

— Клянусь Гріммами, Езопом і Андерсеном, — сказав Егль, поглядаючи то на дівчинку, то на яхту, — це щось особливе! Послухай-но ти, рослино! Це твоя штука?

— Так, я за нею бігла по всьому струмку; я думала, що помру. Вона була тут?

— Біля самих моїх ніг. Корабельна аварія причина того, що я, як береговий пірат, можу вручити тобі цей приз. Яхта, залишена екіпажем, була викинута на пісок тривершковим валом — між моєю лівою ногою і кінцем палиці. — Він стукнув тростиною. — Як звуть тебе, крихітко?

— Ассоль, — сказала дівчинка, ховаючи в кошик подану Еглем іграшку.

— Добре,—незрозуміло казав далі старий, не зводячи очей, в глибині яких виблискувала посмішка дружелюбного настрою. — Мені, власне, не треба було питати про твоє ім'я. Добре, що воно таке дивне, таке однотонне, музикальне, як свист стріли або шум морської черепашки; що б я став робити, коли б називалась ти одним з тих милозвучних, але нестерпно звичних імен, які чужі Прекрасній Невідомості? Тим більше я не хочу знати, хто ти, хто твої батьки і як ти живеш. Для чого руйнувати чарівність? Я займався, сидячи на цьому камені, порівняльним вивченням фінських і японських сюжетів... як раптом ручай вихлюпнув цю яхту, а потім з'явилась ти... Така як є. Я, люба, поет у душі — хоч ніколи не писав сам. Що у тебе в кошику?

— Човники, — сказала Ассоль, струшуючи кошиком, — потім пароплав та ще три таких будиночки з прапорами. Там солдати живуть

— Чудово. Тебе послали продати. По дорозі ти почала гратись. Ти пустила яхту поплавати, а вона втекла. Адже правда?

— Ти хіба бачив? — з сумнівом спитала Ассоль, намагаючись пригадати, чи не розповіла вона це сама. — Тобі хтось сказав? Чи ти вгадав?

— Я це знав.

— А як же?

— Бо я — найголовніший чарівник.

Ассоль збентежилась; її напруження при цих словах Егля переступило межу страху. Безлюдний морський берег, тиша, виснажлива пригода з яхтою, незрозуміла мова старого з променистими очима, величність його бороди й волосся почали здаватись дівчинці змішанням надприродного з дійсністю. Коли б тепер Егль скривив гримасу або закричав що-небудь, дівчинка помчала б геть, заплакавши і знемагаючи від страху. Та Егль, помітивши, як широко розкрились її очі, зробив крутий вольт.

— Тобі нема чого боятись мене, — серйозно сказав він. — Навпаки, мені хочеться поговорити з тобою по щирості.

Тут він тільки зрозумів, що в обличчі дівчинки було так пильно відзначено його враженням. «Мимовільне чекання прекрасного, блаженної долі, — вирішив він. — Ах, чому я не народився письменником? Який чудовий сюжет».

— Ану, — вів далі Егль, намагаючись закруглити оригінальне становище (схильність до міфотворчості — наслідок повсякчасної роботи — була сильніша, ніж побоювання кинути на невідомий грунт зерна великої мрії), — ану, Ассоль, слухай мене уважно. Я був у тому селі, звідки ти, мабуть, ідеш; словом, у Каперні. Я люблю казки й пісні, і просидів я в селі тому цілий день, бажаючи почути що-небудь ніким не чуте. Але у вас не розповідають казок. У вас не співають пісень. А якщо розповідають і співають, то, знаєш, ці історії про хитрих мужиків і солдатів, з постійним вихва-

До стор. 23.

лянням шахрайства, ці брудні, як немиті ноги, брутальні, як бурчання в животі, коротенькі строфи з жахливим мотивом... Чекай, я наплутав. Я заговорю знову.

Подумавши, він мовив так:

— Не знаю, скільки мине років, тільки в Каперні розцвіте одна казка, пам'ятна надовго. Ти будеш дорослою, Ассоль. Якось уранці в морській далині під сонцем блисне червоне вітрило. Сяюче громаддя червоних вітрил білого корабля попрямує, розтинаючи хвилі, прямо до тебе. Тихо плистиме цей чудесний корабель, без криків і пострілів; на березі багато збереться людей, дивуючись і ахаючи; і ти стоятимеш там. Корабель підійде велично до самого берега під звуки чудової музики; пишний, у килимах, у золоті й квітах, попливе від нього швидкий човен. «Чого ви приїхали? Кого ви шукаєте?» спитають люди на березі. Тоді ти побачиш хороброго вродливого принца, він стоятиме і простягатиме до тебе руки. «Здрастуй, Ассоль!—скаже він.—Далеко-далеко звідси я побачив тебе уві сні і приїхав, щоб забрати тебе назавжди у своє царство. Ти житимеш там зі мною в рожевій глибокій долині. У тебе буде все, чого тільки ти забажаєш; жити з тобою ми будемо так дружно і весело, що ніколи твоя душа не зазнає сліз і смутку». Він посадить тебе в човен, привезе на корабель, і ти поїдеш назавжди в блискучу країну, де сходить сонце і де зорі зійдуть з неба, щоб привітати тебе з приїздом.

— Це все мені? — тихо спитала дівчинка.

Її серйозні очі, повеселівши, засяяли довір'ям. Небезпечний чарівник, звичайно, не став би говорити так; вона підійшла ближче.

— Може, він уже прийшов... той корабель?

— Не так скоро, — заперечив Егль, — спочатку, як я сказав, ти виростеш. Потім... Що говорити? Це *буде*, і край. Що б ти тоді зробила?

— Я? — Вона подивилась у кошик, але, видно, не знайшла там нічого гідного бути істотною винагородою. — Я б

його любила, — квапливо сказала вона і не зовсім твердо додала: — Якщо він не б'ється.

— Ні, не буде битися, — сказав чарівник, таємниче підморгнувши, — не буде, я ручуся за це. Йди, дівчинко, і не забудь того, що сказав тобі я, між двома ковтками ароматичної горілки і роздумом про пісні каторжників. Іди. Хай буде мир пушистій твоїй голові!

Лонгрен працював на своєму маленькому городі, обгортаючи картопляні кущі. Підвівши голову, він побачив Ассоль, яка стрімголов бігла до нього з радісним і нетерплячим обличчям.

— Ну, от... — сказала вона, намагаючись опанувати дихання, і ухопилась обома руками за батьків фартух. — Слухай, що я тобі розповім... На березі, там, далеко, сидить чарівник...

Вона почала з чарівника і його цікавого пророкування. Палкість думок заважала їй плавно переказати пригоду. Далі йшов опис зовнішнього вигляду чарівника і — в зворотному порядку — гонитва за втраченою яхтою.

Лонгрен вислухав дівчинку, не перебиваючи, без посмішки, і, коли вона скінчила, уява швидко намалювала йому невідомого старого з ароматичною горілкою в одній руці та з іграшкою в другій. Він одвернувся, але згадавши, що у великих випадках дитячого життя належить людині бути серйозною і здивованою, урочисто закивав головою, примовляючи: «Так, так; за всіма ознаками, то ніхто інший, як чарівник. Хотів би я на нього подивитись... Але ти, коли підеш знову, не звертай убік; заблудитись у лісі неважко».

Кинувши лопату, він сів біля хворостяного паркана й посадив дівчинку на коліна. Страшенно зморена, вона намагалась ще додати деякі подробиці, та через хвилювання, спеку і втому сон знемагав її. Очі її злипались, голова схилилась на тверде батьківське плече, мить — і вона полинула б у країну сновидінь, як зненацька, занепокоєна раптовим

сумнівом, Ассоль сіла прямо, з заплющеними очима і, впираючись кулачками в Лонгренів жилет, голосно сказала:

— Ти як гадаєш, прийде чарівниковий корабель по мене чи ні?

— Прийде, —спокійно відповів матрос, — якщо тобі це сказали, значить, усе вірно.

«Виросте, забуде, — подумав він, — а тимчасом... не варто позбавляти тебе *такої* іграшки. Адже багато доведеться в майбутньому побачити тобі не червоних, а брудних і хижих вітрил; здаля — пишних і білих, зблизька — подертих і нахабних. Проїжджа людина пожартувала з моєю дівчинкою. Що ж?! Добрий жарт! Дарма — жарт! Бач, як зморило тебе, — півдня у лісі, в хащі. А щодо червоних вітрил думай, як я: будуть тобі червоні вітрила».

Ассоль спала. Лонгрен, діставши вільною рукою люльку, запалив, і вітер проніс дим крізь пліт у кущ, який ріс з зовнішнього боку городу. Біля куща, спиною до плоту, жуючи пиріг, сидів молодий жебрак. Розмова батька з дочкою розвеселила його, а запах доброго тютюну настроїв на поживу.

— Дай, хазяїне, покурити бідній людині, — сказав він крізь лозини. — Мій тютюн проти твого не тютюн, а, можна сказати, отрута.

— Я б дав, — стиха відповів Лонгрен, — але тютюн у мене в тій кишені. Мені, бач, не хочеться будити дочку.

— Ото біда! Прокинеться, знову засне, а прохожа людина взяла та й закурила.

— Ну, — заперечив Лонгрен, — ти ж таки не без тютюну, а дитина втомилась. Зайди, якщо хочеш, трохи згодом.

Жебрак зневажливо плюнув, надів на палицю торбинку і сказав уїдливо:

— Принцеса, зрозуміла річ. Втовкмачив ти їй у голову оці заморські кораблі! Ех ти, дивак-диваківський, а ще хазяїн!

— Слухай-но, — прошепотів Лонгрен, — я, мабуть,

збуджу її, але тільки для того, щоб нам'яти твою здоровецьку шию. Іди геть!

За півгодини жебрак сидів у трактирі біля столу з дюжиною рибалок. Позад них, то смикаючи чоловіків за рукав, то знімаючи через їх плече склянку з горілкою — для себе, звичайно, — сиділи високі на зріст жінки з густими бровами і руками, круглими, як бруковий камінь. Жебрак, скипаючи з образи, розповідав:

— ...І не дав мені тютюну. «Прийде, каже, твоє повноліття, а тоді, каже, спеціальний червоний корабель... По тебе. Бо твоя доля одружитися з принцом. І тому чарівникові, каже, вір». А я кажу: «Буди, буди, мовляв, тютюну ж дістати». То він за мною півдороги гнався.

— Хто? Що? Про що говорить? — чути було допитливі голоси жінок.

Рибалки, ледве повертаючи голови, розтлумачували з посмішкою:

— Лонгрен з дочкою здичавіли, а може, і з глузду з'їхали; ось чоловік розповідає. Чаклун був у них, так розуміти треба. Вони чекають — тіточки, глядіть не прогавте! — заморського принца, та ще під червоними вітрилами!

Через три дні, повертаючись із міської крамниці, Ассоль почула вперше:

— Гей, шибайголова! Ассоль! Подивись лиш сюди! Червоні вітрила пливуть!

Дівчинка, здригнувши, мимоволі глянула з-під руки на плесо моря. Потім обернулась у бік вигуків: там, за якихось двадцять кроків від неї, стояв гурт дітей; вони кривили гримаси, показуючи язики. Зітхнувши, дівчинка побігла додому.

II

ГРЕЙ

Якщо Цезар вважав, що краще бути першим на селі, ніж другим у Римі, то Артур Грей міг не заздрити Цезареві щодо його мудрого бажання. Він народився капітаном, хотів бути ним і став ним.

Величезний будинок, в якому народився Грей, був похмурий всередині і величний зовні. До переднього фасаду прилягали квітник і частина парку. Кращі сорти тюльпанів — сріблястоголубих, фіолетових і чорних з рожевою тінню — вигиналися у газоні лініями примхливо кинутих разків намиста. Старі дерева парку дрімали в розсіяному півсвітлі над осокою покрученого струмка. Огорожа замка, бо це був справжній замок, складалася з витих чавунних стовпів, з'єднаних залізним узором. Кожний стовп вивершувався пишною чавунною лілеєю; ці чаші, виповнені масла в

урочисті дні, палали в нічній темряві великим вогняним строєм.

Батько й мати Грея були гордовиті невільники свого становища, багатства і законів того суспільства, щодо якого могли говорити «ми». Частина їх душі, зайнята галереєю предків, майже не гідна уваги, друга частина — уявлюване продовження галереї — починалась маленьким Греєм, приреченим за певним, наперед складеним планом прожити життя і вмерти так, щоб його портрет міг бути повішений на стіні не на шкоду фамільній честі. В цьому плані припустилися невеликої помилки: Артур Грей народився з живою душею, зовсім не схильною продовжувати визначену наперед фамільну лінію.

Ця жвавість, ця дивна незвичайність хлопчика почала виявлятися на восьмому році його життя; тип рицаря химерних вражень, шукача і чудотворця, тобто людини, яка взяла з незліченної різноманітності ролей життя найбільш небезпечну і зворушливу — роль провидіння, проявлявся в Греї ще тоді, коли, приставивши до стіни стілець, щоб дістати картину, яка зображувала розп'яття, він вийняв цвяхи із закривавлених рук Христа, тобто просто замазав їх голубою фарбою, вкраденою в маляра. В такому вигляді він вважав картину більш стерпною. Зацікавлений своєрідним заняттям, він почав уже замазувати й ноги розп'ятого, та його захопив зненацька батько. Старий зняв хлопчика з стільця за вуха і спитав:

— Нащо ти зіпсував картину?

— Я не зіпсував.

— Це робота знаменитого художника.

— Мені байдуже,—сказав Грей.—Я не можу допустити, щоб при мені стирчали з рук цвяхи і текла кров. Я цього не хочу.

У відповіді сина Ліонель Грей, заховавши під вусами посмішку, впізнав себе і не наклав покарання.

Грей невтомно вивчав замок, роблячи разючі відкриття.

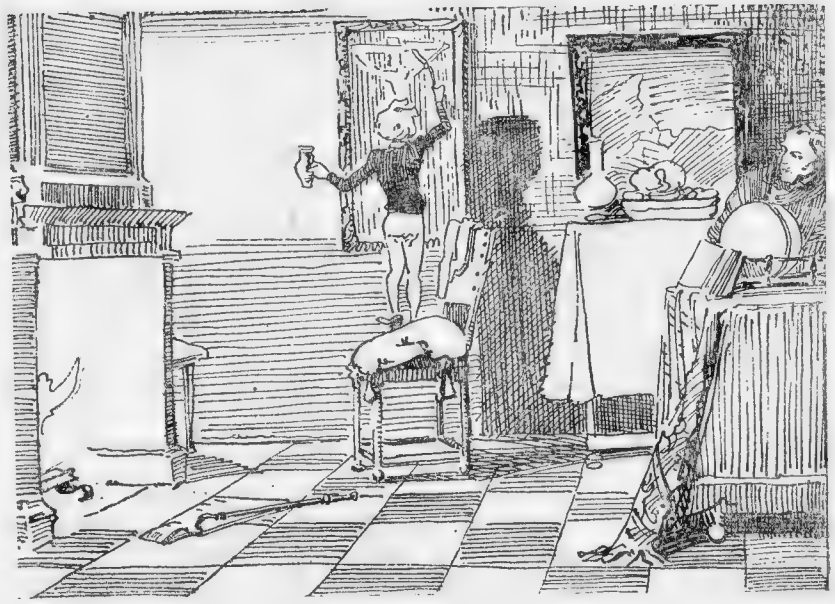

Наприклад, на горищі він знайшов сталевий рицарський мотлох, книги, оправлені в залізо і шкіри, зотлілий одяг і зграї голубів. У льоху, де зберігалось вино, він набув цікавих знань щодо лафіту, мадери, хересу. Тут, у тьмяному світлі стрімчастих вікон, здавлених косими трикутниками кам'яних склепінь, стояли маленькі і великі бочки; найбільша, у формі плаского кружала, займала всю поперечну стіну погреба, столітній темний дуб бочки лиснів, як відшліфований. Серед барил стояли в плетених корзинках пузаті пляшки зеленого і синього скла. На камінні і на долівці росли сірі гриби з тонкими ніжками; скрізь — мох, цвіль, вогкість, кислий, задушливий запах. Величезне павутиння золотилося в дальньому кутку, коли надвечір останній промінь сонця знаходив його. В одному місці було закопано дві бочки кращого Алі-

канте, яке існувало за часів Кромвеля, і винар, показуючи Грею на порожній куток, не пропускав нагоди повторити історію славнозвісної могили, в якій лежав мрець жвавіший, ніж зграя фокстер'єрів. Починаючи розповідати, не забував оповідач спробувати, чи діє кран великої бочки, і відходив од нього, видно, з полегшеним серцем, бо проти волі сльози занадто міцної радості блищали в його звеселілих очах.

— Ну, ось що, — казав Польдішок Грею, сідаючи на порожній ящик і набиваючи гострий ніс нюхальним тютюном,—бачиш оте місце? Там лежить таке вино, за яке не один п'яниця дав би згоду вирізати собі язика, коли б йому дозволили хильнути невеличку скляночку. В кожній бочці сто літрів речовини, від якої вибухає душа, а тіло перетворюється в нерухоме тісто. Колір цього вина темніший за вишню, і воно не потече з пляшки. Воно густе, як добрі вершки. Воно міститься в бочках чорного дерева, міцного, як залізо. На них подвійні обручі червоної міді. На обручах латинський напис: «Мене вип'є Грей, коли буде в раю». Цей напис тлумачився так широко і по-різному, що твій прадід, високорідний Сімеон Грей, побудував дачу, назвавши її «Рай», і думав таким чином погодити загадкове пророчення з дійсністю шляхом простодушної дотепності. Але що ти думаєш? Він помер, тільки-но почали збивати обручі, від розриву серця, — так хвилювався ласий дідусь. З того часу до цієї бочки не торкаються. З'явилось переконання, що дорогоцінне вино принесе нещастя. А насправді, такої загадки не задавав єгипетський сфінкс. Правда, він спитав одного мудреця: «Чи з'їм я тебе, як з'їдаю всіх, скажи правду — залишишся живий», та й то добре розміркувавши...

— Здається, знову капає з крана, — перебивав сам себе Польдішок, нетвердими кроками прямуючи в куток, де, укріпивши кран, повертався з відкритим, світлим обличчям.— Так. Добре розміркувавши, а головне, не поспішаючи, мудрець міг би сказати сфінксові: «Ходімо, братіку, вип'ємо, і ти забудеш про ці дурниці». — «Мене вип'є Грей, коли буде

в раю!» — Як зрозуміти? Вип'є, коли помре, чи що? Дивно. Значить, він святий, значить, він не п'є ні вина, ані звичайної горілки. Припустимо, що «рай» означає щастя. Та коли так поставлене питання, всяке щастя втратить половину своїх блискучих пір'їнок, коли щасливець щиро спитає себе: чи рай воно? Ото ж то й штука. Щоб з легким серцем напитися з такої бочки й сміятися, мій хлопчику, добре сміятися, треба однією ногою стояти на землі, другою — на небі. Є ще третє припущення: що колись Грей доп'ється до блаженно-райського стану і сміливо спорожнить бочечку. Але це, хлопчику, було б не здійснення пророкування, а трактирний дебош.

Переконавшись ще раз, що кран великої бочки справний, Польдішок зосереджено й похмуро закінчував:

— Ці бочки привіз у тисяча сімсот дев'яносто третьому році твій предок, Джон Грей, з Ліссабона, на кораблі «Бігль»; за вино було сплачено дві тисячі золотих піастрів. Напис на бочках зроблений майстром зброї Веніаміном Ельяном з Пондішері. Бочки вкопані в грунт на шість футів і засипані попелом з виноградних стеблин. Це вино ніхто не пив, не куштував і не куштуватиме.

— Я вип'ю його, — сказав якось Грей, тупнувши ногою.

— От хоробрий юнак! — промовив Польдішок. — Ти вип'єш його в раю?

— Авжеж. Ось де рай!.. Він у мене, бачиш? — Грей тихо засміявся, розтуливши свою маленьку руку. Ніжна, але твердих обрисів долоня освітилася сонцем, і хлопчик стис пальці в кулак. — Ось він, тут!.. То тут, то знову нема...

Кажучи це, він то розкривав, то стискував руку і, нарешті, задоволений з свого жарту, вибіг, випередивши Польдішока, темними сходами до коридора нижнього поверху.

Відвідування кухні було суворо заборонено Грею, та відкривши вже цей надзвичайний світ, що палахкотів полум'ям печей, світ пари, кіптяви, шипіння, клекотіння киплячих рідин, стукоту ножів і смачних запахів, хлопчик старанно відвідував величезне приміщення. В суворій мовчанці, як жерці,

рухались куховари; їх білі ковпаки на тлі почорнілих стін надавали роботі характеру урочистої відправи; веселі товсті посудниці біля бочок з водою мили посуд, брязкаючи фарфором і сріблом; хлопчики, згинаючись під вагою, вносили корзини, повні риби, устриць, раків і фруктів. Там, на довгому столі, лежали райдужні фазани, сірі качки, пістряві кури: там — свиняча туша з коротеньким хвостом і заплющеними, як у немовляти, очима; там — ріпа, капуста, горіхи, синій ізюм, засмаглі персики.

На кухні Грею було трохи боязно: йому здавалося, що тут усім керують темні сили, влада яких є головною пружиною життя в замку; вигуки звучали, як команда і заклинання; рухи працюючих внаслідок довгої навички набули тієї чіткої, скупої точності, яка здається натхненням. Грей не був ще таким високим, щоб зазирнути в найбільшу каструлю, яка вирувала, наче Везувій, але почував до неї особливу повагу; він з тремтінням дивився, як її повертають дві служниці; на плиту вихлюпувалась тоді димна піна, шипіла, і пара, підіймаючись од плити, хвилями виповнювала кухню. Одного разу рідини вихлюпнулось так багато, що вона ошпарила руку однієї дівчини. Шкіра вмить почервоніла, навіть нігті стали червоні від приливу крові, і Бетсі (так звали служницю), плачучи, натирала маслом ушкоджені місця. Сльози нестримно котились по її круглому переляканому обличчю.

Грей завмер. В той час, коли інші жінки клопотались біля Бетсі, він пережив відчуття гострого чужого страждання, якого не міг зазнати сам.

— Чи дуже тобі боляче? — спитав він.

— Спробуй, то взнаєш, — відповіла Бетсі, накриваючи руку фартухом.

Насупивши брови, хлопчик видерся на табурет, набрав довгою ложкою гарячої юшки (сказати до речі, це був суп з бараниною) і хлюпнув на згин кисті. Враження було не слабким, але слабкість від сильного болю примусила його похит-

нутись. Блідий, як борошно, Грей підійшов до Бетсі, заховавши палаючу руку в кишеню штанців.

— Мені здається, що тобі дуже боляче, — сказав він, промовчавши за свою спробу. — Ходімо, Бетсі, до лікаря. Ходімо ж!

Він наполегливо тягнув її за спідницю, а прихильники домашніх засобів тимчасом навперебій давали служниці рятівні рецепти. Та дівчина, яку дуже мучив біль, пішла за Греєм. Лікар послабив біль, зробивши перев'язку. Лише після того, як Бетсі пішла, хлопчик показав свою руку.

Цей незначний епізод зробив двадцятирічну Бетсі і десятирічного Грея справжніми друзями. Вона набивала його кишені пиріжками і яблуками, а він розповідав їй казки й інші історії, вичитані в своїх книжках. Одного разу він дізнався, що Бетсі не може вийти заміж за конюха Джіма, бо в них немає грошей, щоб завести господарство. Грей розбив камінними щипцями свою фарфорову копилку і витрусив звідти все, — це становило близько ста фунтів. Вставши рано, коли безприданниця пішла на кухню, він пробрався в її кімнату і, засунувши подарунок у скриню дівчини, накрив його короткою запискою: «Бетсі, це твоє. Ватажок зграї розбійників Робін Гуд». Переполох, до якого призвела на кухні ця історія, набрав таких розмірів, що Грей мусив признатися в тому, що він вчинив підлог. Він не взяв грошей назад і не хотів більше говорити про це.

Його мати була однією з тих натур, яких життя відливає в готовій формі. Вона жила в напівсні забезпеченості, коли виконувалось кожне бажання звичайної душі; тому їй не залишалось нічого робити, як радитись з кравчихами, лікарем і дворецьким. Але пристрасна, майже релігійна любов до своєї чудної дитини була, мабуть, єдиним клапаном тих її нахилів, захлороформованих вихованням і долею, які вже не живуть, а неспокійно блукають, залишаючи волю бездіяльною. Знатна дама скидалася на паву, що висиділа яйце лебедя. Вона хворобливо відчувала прекрасну відособленість

сина; смуток, любов і збентеження сповнювали її, коли вона пригортала хлопчика до грудей, її серце говорило інше, ніж язик, що звично відображав умовні форми стосунків і помислів. Так хмарний ефект, химерно побудований сонячним промінням, проникає в симетричну обстановку казенного будинку, позбавляючи її банальних якостей; око бачить і не впізнає приміщення; таємничі відтінки світла, серед убозтва, створюють сліпучу гармонію.

Знатна дама, чиє обличчя і постать, здавалося, могли відповідати вогняним голосам життя лише крижаним мовчанням, чия тонка краса швидше відштовхувала, ніж приваблювала, бо в ній відчувалось гордовите зусилля волі, позбавлене жіночої принадності, — ця Ліліан Грей, залишаючись віч-на-віч з хлопчиком, робилася звичайною мамою, яка говорила люблячим, лагідним тоном ті найсердечніші дрібниці, які не можна передавати на папері: їхня сила в почутті, не в самих них. Вона рішуче не могла будь у чому відмовити синові. Вона прощала йому все: перебування на кухні, огиду до навчання, неслухняність і численні примхи.

Коли він не хотів, щоб підстригали дерева, до них не доторкались; коли він просив простити або нагородити когось — зацікавлена особа знала, що так і буде; він міг їздити на будь-якому коні, брати до замка будь-якого собаку; ритися в бібліотеці, бігати босоніж і їсти, що йому заманеться.

Його батько якийсь час боровся з цим, але поступився — не принципом, а перед бажанням дружини. Він обмежився тим, що відпровадив з замка всіх дітей службовців, побоюючись, що через *низьке* оточення примхи хлопчика перетворяться на такі нахили, яких важко буде позбутися. Загалом, його цілком поглинали незчисленні фамільні процеси, початок яких зникав у добі появи паперових фабрик, а кінець — у смерті всіх скаржників. Крім того, державні справи, справи маєтків, диктант мемуарів, виїзди парадних полювань, читання газет і складне листування тримали його

на деякій душевній віддалі від сім'ї; сина він бачив так рідко, що іноді забував, скільки йому років.

Таким чином, Грей жив у *своєму* світі. Він грався сам — звичайно на задніх дворах замка, що мали за давніх часів бойове значення. Ці великі пустирі, з залишками високих ровів, з заростями мохом кам'яними льохами, були повні бур'яну, кропиви, реп'яху, терну і скромно-барвистих диких квітів. Грей годинами залишався тут, досліджуючи нори кротів, вступаючи в бій з бур'яном, підстерігаючи метеликів і будуючи з уламків цегли фортеці, які бомбардував палицями й камінням.

Йому йшов уже дванадцятий рік, коли всі натяки його душі, всі розрізнені риси духу і відтінки таємних поривань з'єдналися в одному сильному моменті і, тим набувши струнного вияву, стали нестримним бажанням. До цього він немовби знаходив лише окремі частини *свого* саду — галявину, тінь, квітку, дрімучий і пишний стовбур — у багатьох садах *інших*, і раптом побачив їх ясно, всі — в чудовій, разючій відповідності.

Це трапилося в бібліотеці. Її високі двері з тьмяним склом угорі були звичайно замкнені, але заскочка замка ледве трималась у гнізді стулок; натиснуті рукою, двері відходили, напружувались і відчинялися. Коли дух дослідження примусив Грея проникнути в бібліотеку, його вразило куряне світло, вся сила й особливість якого полягали в барвистому візерунку верхньої частини шибок. Тиша занедбаності стояла тут, як ставкова вода. Темні ряди книжкових шаф дене-де прилягали до вікон, затуливши їх наполовину; між шафами були проходи, завалені купами книжок. Там — розгорнутий альбом, з якого вислизнули внутрішні аркуші, там — сувої, перев'язані золотим шнуром; стоси книжок, похмурих на вигляд; товсті шари рукописів, насип мініатюрних томиків, що тріщали, як кора, коли їх розгортали; тут — креслення і таблиці, ряди нових видань, карти; різноманітність оправ, грубих, ніжних, чорних, строкатих, синіх, сірих,

товстих, тонких, шершавих і гладеньких. Шафи були щільно набиті книжками. Вони здавалися стінами, що вмістили життя в самій товщі своїй. Скло шаф відбивало інші шафи, вкриті безбарвно блискучими плямами. Величезний глобус, вправлений у мідний сферичний хрест екватора і меридіана, стояв на круглому столі.

Обернувшись до виходу, Грей побачив над дверима величезну картину, яка відразу змістом своїм виповнювала важке заціпеніння бібліотеки. На картині був зображений корабель, що здіймався на гребінь морського валу. Струмки піни збігали по його схилу. Він був змальований в останню мить злоту. Корабель ішов просто на глядача. Бугшприт високо піднявся і заступив основу щогл. Гребінь валу, розкраяний корабельним кілем, нагадував крила величезного птаха. Піна летіла в повітря. Вітрила, що невиразно виглядали з-за бакборту й вище бугшприта, сповнені шаленої сили шторму, валилися всім громаддям назад, щоб, поминувши вал, випростатись, а потім, схилившись над безоднею, мчати судно до нових лавин. Пошматовані хмари низько тріпотіли над океаном. Тьмяне світло приречено боролося з наступаючою темрявою ночі. Та найкраще за все в цій картині була постать людини, яка стояла на баку, спиною до глядача. Вона відображала все становище, навіть характер моменту. Поза невідомого (він розставив ноги, змахнувши руками) нічого, власне, не промовляла за те, чим він зайнятий, але змушувала припускати надзвичайне напруження уваги, зверненої до чогось на палубі, якої не видно було глядачеві. Відгорнуті поли його каптана рвав вітер; біла коса й чорна шпага витягнуто поривалися в повітря; багатство костюма виявляло в ньому капітана, танцююча поза — змах валу; без капелюха, він був, очевидно, захоплений небезпечним моментом і кричав — але що? Чи бачив він, як падає за борт людина, чи наказував повернути на інший галс, чи, заглушаючи вітер, гукав боцмана? Не думки, а тіні цих думок виросли в душі Грея, поки він дивився на картину. Раптом здалося

йому, що зліва підійшов невідомий, невидимий, і став поруч; коли б тільки він повернув голову, химерне відчуття зникло б без сліду. Грей знав це. Та він не погасив уяви, а прислухався. Беззвучний голос вигукнув кілька уривчастих фраз, незрозумілих, як малайська мова; пролинув гул немовби тривалих обвалів; відгук і похмурий вітер виповнили бібліотеку. Усе це Грей чув у самому собі. Він оглядівся; раптово постала тиша розвіяла павутиння фантазії, зв'язок з бурею зник.

Грей кілька разів приходив дивитися цю картину. Вона зробилась для нього тим потрібним словом у розмові душі з життям, без якого важко зрозуміти себе. В маленькому хлопчику поступово вкладалося величезне море. Він зжився з ним, риючись у бібліотеці, вишукуючи і жадібно читаючи ті книжки, за золотими дверима яких відкривалося синє сяйво океану. Там, сіючи за кормою піну, рухались кораблі. Частина їх губила вітрила, щогли і, захлинаючись хвилею, поринала в пітьму безодень, де миготять фосфоричні очі риб. Другі, схоплені бурунами, билися об рифи; гаснуче хвилювання грізно струшувало корпус; обезлюділий корабель з пошматованими снастями переживав довгу агонію, поки новий шторм не розбивав його на тріски. Треті щасливо вантажились в одному порту і розвантажувались в іншому; екіпаж, сидячи за столом у трактирі, оспівував плавання і з любов'ю пив горілку. Були там ще кораблі-пірати з чорним прапором і страшною командою, що вимахувала ножами; кораблі-привиди, які промінились мертвотним світлом синього осяяння; військові кораблі з солдатами, гарматами і музикою; кораблі наукових експедицій, що розшукують вулкани, рослини і тварин; кораблі з похмурою таємницею і бунтами; кораблі відкриттів і кораблі пригод.

У цьому світі, природно, підносилась над усіма постать капітана. Він був долею, душею і розумом корабля. Його вдача визначала дозвілля і роботу команди. Саму команду добирав він особисто, і багато в чому вона відповідала його

нахилам. Він знав звички і сімейні справи кожного з цих людей. В уявленні підлеглих він володів магічними знаннями, завдяки яким впевнено йшов, скажімо, з Ліссабона до Шанхая, неозорими просторами. Він перемагав бурю протидією системи складних зусиль, вбиваючи паніку короткими наказами; плавав і зупинявся, де хотів; розпоряджався відплиттям і вантаженням, ремонтом і відпочинком; більшу і розумнішу владу в живій справі, повній безперервного руху, важко було собі уявити. Ця влада замкненістю і повнотою дорівнювала владі Орфея.

Таке уявлення про капітана, такий образ і така справжня дійсність його становища посіли, по праву душевних подій, головне місце в осяйній свідомості Грея. Жодна професія, крім цієї, не могла б так успішно сплавити в одне ціле всі скарби життя, зберігши недоторканими найтонший візерунок кожного окремого щастя. Небезпека, риск, влада природи, світло далекої країни, чудесна невідомість, мерехтливе кохання, що квітне побаченням і розлукою; захоплююче кипіння зустрічей, облич, подій; безмежна різноманітність життя, тимчасом як високо в небі — то Південний Хрест, то Віз, і всі материки — в зірких очах, хоча твоя каюта завжди сповнена батьківщиною, з її книжками, картинами, листами і сухими квітами, повитими шовковистим локоном, у замшовій ладанці на твердих грудях.

Восени, на п'ятнадцятому році життя, Артур Грей потай залишив дім і проник за золоту браму моря. Незабаром із порту Дубельт вийшла до Марселя шхуна «Ансельм», везучи юнгу з маленькими руками і зовнішністю переодягненої дівчинки. Цей юнга був Грей, власник елегантного саквояжа, тонких, як рукавички, лакованих чобітків і батистової білизни з витканими коронами.

Протягом року, поки «Ансельм» відвідував Францію, Америку й Іспанію, Грей розтринькав частину свого майна — на тістечках, віддаючи цим данину минулому, а решту, для теперішнього і майбутнього, — програв у карти. Він хотів

До стор. 38

бути *«диявольським»* моряком. Він, задихаючись, пив горілку, а під час купання із завмерлим серцем стрибав у воду, головою вниз, з двосаженної висоти. Потроху він розгубив усе, крім головного — своєї дивної летючої душі; він загубив кволість, став широкий у плечах і кремезний у м'язах, блідість змінив на темну засмагу, вишукану недбалість рухів віддав за впевнену вправність працюючої руки, а в його вдумливих очах відбився блиск, як у людини, що дивиться на вогонь. І його мова, втративши нерівномірну, гордовито сором'язливу плинність, стала короткою і точною, як удар чайки у струмінь за тремтливим сріблом риб.

Капітан «Ансельма» був добра людина, але суворий моряк, що взяв хлопчика заради якоїсь зловтіхи. В одчайдушному бажанні Грея він вбачав тільки ексцентричну примху і наперед тріумфував, уявляючи, як місяців за два Грей скаже йому, уникаючи дивитись в очі: «Капітане Гоп, я обдер лікті, лазячи по снастях; в мене болять боки і спина, пальці не розгинаються, голова тріщить, а ноги дрижать. Усі ці мокрі канати в два пуди на піднятих руках; усі оці леєри, ванти, брашпилі, троси, стеньги і салінги створені на муку моєму ніжному тілу. Я хочу до мами». Вислухавши в думках таку заяву, капітан Гоп виголосив, теж у думках, таку промову: «Ідіть, куди хочете, моє пташеня. Якщо до ваших чутливих крилець пристала смола, ви можете змити її вдома — одеколоном «Роза-мімоза». Цей вигаданий Гопом одеколон найбільше тішив капітана, і, закінчивши уявлену відповідь, він уголос повторював: «Так. Ідіть до «Розимімози».

Тимчасом повчальний діалог спадав на думку капітанові дедалі менше, бо Грей ішов до мети, зціпивши зуби, з поблідлим обличчям. Він зносив неспокійну працю з рішучим напруженням волі, почуваючи, що йому стає раз у раз легше в міру того, як суворий корабель вламувався в його організм, а звичка змінювала невміння. Траплялося, що петлею якірного ланцюга його збивало з ніг і вдаряло об палубу, що не-

притриманий біля кнехта канат виривався з рук, здираючи з долонь шкіру, що вітер шмагав його по обличчю мокрим кінцем вітрила з ушитим в нього залізним кільцем і, одно слово, вся робота була мукою, яка вимагала пильної уваги, але хоч як важко дихав він, ледве розгинаючи спину, усмішка презирства не покидала його обличчя. Він мовчки терпів насмішки, знущання і неминучу лайку доти, поки не став у новій сфері «своїм», але з цього часу незмінно відповідав боксом на будь-яку образу.

Одного разу капітан Гоп, побачивши, як він вправно в'яже на рею вітрило, сказав собі: «Перемога на твоєму боці, шельмо». Коли Грей зліз на палубу, Гоп викликав його до каюти і, розгорнувши потріпану книжку, сказав:

— Слухай уважно. Покинь палити! Починається обробка щеняти під капітана.

І він почав читати, вірніше, промовляти і кричати, по книзі древні слова моря. Це був перший урок Грея. Протягом року він познайомився з навігацією, практикою, кораблебудуванням, морським правом, лоцією і бухгалтерією. Капітан Гоп подавав йому руку і говорив: «Ми».

У Ванкувері Грея вп'ймав лист матері, повний сліз і страху. Він відповів: «Я знаю. Але коли б ти *бачила, як я*; подивись моїми очима. Коли б ти чула, як я: притули до вуха мушлю: в ній шум вічної хвилі; коли б ти любила, *як я — все*, в твоєму листі я знайшов би, крім любові й людини, — усмішку». І він плавав далі, поки «Ансельм» не прибув з вантажем у Дубельт, звідки, користуючись зупинкою, двадцятирічний Грей вирушив відвідати замок.

Усе було те ж довкола; так само непорушно в подробицях і в загальному враженні, як п'ять років тому, тільки густішим стало листя молодих берестів; його мереживо на фасаді будинку зсунулось і розрослося.

Слуги, що позбігались до нього, зраділи, стрепенулись і завмерли в тій самій шанобі, з якою нібито тільки вчора зустрічали *цього* Грея. Йому сказали, де мати; він пройшов

до високого помешкання і, стиха причинивши двері, нечутно спинився, дивлячись на посивілу жінку в чорній сукні. Вона стояла перед розп'яттям; її пристрасне шепотіння було гучне, як повне биття серця. «За тих, що плавають, мандрують, хворіють, страждають і перебувають у полоні» — чув, коротко дихаючи, Грей. Далі було проказано: «і хлопчикові моєму...» Тоді він сказав: «Я...» Та більше нічого не міг вимовити. Мати обернулась. Вона схудла; в гордовитості її тонкого обличчя промінився новий вираз, схожий на повернену юність. Вона рвучко підійшла до сина; короткий, грудний сміх, стриманий вигук і сльози на очах — от і все. Але в цю хвилину вона жила — сильніше і краще, ніж за все життя. «Я відразу впізнала тебе; о мій милий, мій маленький!» І Грей справді перестав бути дорослим. Він вислухав про смерть батька, потім розповів про себе. Вона уважно слухала, без дорікань і заперечень, але в думках — у всьому, що він стверджував як істину свого життя, — бачила тільки іграшки, якими бавиться її хлопчик. Такими іграшками були материки, океани і кораблі.

Грей пробув у замку сім днів; на восьмий день, узявши значну суму грошей, він повернувся в Дубельт і сказав капітанові Гопу: «Дякую. Ви були добрим товаришем. Ну, прощай, старший товаришу». Тут він закріпив справжнє значення цього слова страшним, як лещата, потиском руки. «Тепер я плаватиму окремо, на власному кораблі». Гоп спалахнув, плюнув, видер руку і пішов геть, але Грей, наздогнавши, обняв його. І вони сіли в готелі, всі разом, двадцять чотири чоловіка з командою, і пили, і кричали, і співали, і випили і з'їли все, що було на буфеті і в кухні.

Минуло ще небагато часу, і в порту Дубельт вечірня зірка засяяла над чорною лінією нової щогли. То був «Секрет», якого купив Грей; трищогловий галіот в двісті шістдесят тонн. Отак, капітаном і власником корабля, Артур Грей плавав ще чотири роки, поки доля не привела його в Лісс. Але він уже назавжди запам'ятав той короткий грудний

сміх, повний сердечної музики, яким зустріли його вдома, і разів з два щороку відвідував замок, залишаючи жінці з срібним волоссям нетверду впевненість в тому, що такий великий хлопчик, мабуть, справиться з своїми іграшками.

III

СВІТАНОК

Струмінь піни, який відкидала корма корабля Грея «Секрет», пройшов через океан білою рисою і погас у сяйві вечірніх вогнів Лісса. Корабель став на рейді недалеко від маяка. Десять днів «Секрет» вивантажував чесучу, каву і чай, одинадцятий день команда була на березі, у відпочинку і винних парах; на дванадцятий день Грей глухо затужив, без будь-якої причини, не розуміючи туги.

Ще вранці, щойно прокинувшись, він уже відчув, що цей день почався в чорному промінні. Він похмуро одягнувся, неохоче поснідав, забув прочитати газету і довго палив, занурений у невимовний світ безцільного напруження; серед невиразно виникаючих слів шумували невизнані бажання, взаємно знищуючи себе однаковим зусиллям. Тоді він узявся до роботи.

Разом з боцманом Грей оглянув корабель, наказав підтягти ванти, послабити штуртрос, почистити клюзи, змінити клівер, просмолити палубу, вичистити компас, відкрити, провітрити і підмести трюм. Але й діло не розважило Грея. Повний тривожної уваги до цілоденної туги, він прожив день роздратовано і сумно: його нібито покликав хтось, але він забув, хто і куди.

Надвечір він засів у каюті, взяв книжку і довго заперечував авторові, роблячи на полях помітки парадоксального характеру. Якийсь час його розважала ця гра, ця розмова з владущим мерцем. Потім, узявши люльку, він потонув у си-

ньому димі, живучи серед примарних арабесок, що виникали в його хитких шарах.

Тютюн страшенно могутній; як масло, вилите в клекочучий розрив хвиль, вгамовує їх шаленство, так і тютюн; пом'якшивши роздратування почуттів, він зводить їх на кілька тонів нижче; вони звучать більш плавно і музикально. Тому туга Грея, втративши, нарешті, після трьох випалених люльок, наступальне значення, обернулась на задумливу неуважність. Такий стан тривав ще близько години; коли зник душевний туман, Грей отямився, забажав руху і вийшов на палубу. Була глупа ніч; за бортом у сні чорної води дрімали зірки і вогні ліхтарів на щоглах. Тепле, мов щока, повітря пахло морем. Грей, звівши голову, примружився на золотий вуглик зірки; миттю, через фантастичність миль, проникла в його зіниці вогняна голка далекої планети. Глухий шум вечірнього міста досягав його слуху з глибини затоки; інколи з вітром, по чуткій воді, влітала берегова фраза, промовлена ніби на палубі; виразно прозвучавши, вона гасла в рипінні снастей; на баку спалахнув сірник, освітивши пальці, круглі очі і вуса. Грей свиснув; вогник люльки зрушив з місця і поплив до нього; потім капітан побачив у темряві руки й обличчя вахтового.

— Скажи Летіці, — промовив Грей, — що він поїде зі мною. Нехай візьме вудки.

Він зійшов у шлюп, де чекав хвилин десять Летіку; меткий, шахраюватий хлопець, грюкнувши об борт веслами, подав їх Грею; потім спустився сам, налагодив кочети і засунув мішок з провізією в корму шлюпа. Грей сів до стерна.

— Куди накажете плисти, капітане? — спитав Летіка, обертаючи човен правим веслом.

Капітан мовчав. Матрос знав, що в це мовчання не можна вставляти слів, і тому, замовкнувши сам, почав швидко веслувати.

Грей узяв напрям у відкрите море, потім почав триматись лівого берега. Йому було однаково, куди плисти. Стер-

но глухо джеркотіло; дзвякали і хлюпали весла; решта все було морем і тишею.

Протягом дня людина віддає свою увагу такій силі думок, вражень і слів, що з усього цього можна було б скласти не одну товсту книгу. Лице дня набуває певного виразу, але Грей сьогодні даремно вдивлявся в це обличчя. В його невиразних рисах світилось одне з тих почуттів, яких багато, але яким не дано імені. Як би їх не називали, вони залишаться назавжди поза словами і навіть поняттями, подібні діянню аромату. Під владою такого почуття був тепер Грей; він міг, щоправда, сказати: «Я жду, я бачу, я незабаром узнаю...» — але навіть ці слова являли собою не більше, ніж окремі креслення порівняно до архітектурного задуму. В цих віяннях була ще сила світлого збудження.

Там, де вони пливли, ліворуч хвилястим згущенням пітьми вимальовувався берег. Над червоним склом вікон метались іскри димарів; це була Каперна. Грей чув сварку і гавкіт. Вогні села нагадували дверцятка грубки, що прогоріли дірочками, крізь які видно палаюче вугілля. Праворуч був океан, виразно відчутний, як присутність сплячої людини. Поминувши Каперну, Грей повернув до берега. Тут тихо прибивало хвилею; засвітивши ліхтар, він побачив ями під кручею і її верхні, звислі виступи; це місце йому сподобалось.

— Тут будемо ловити рибу, — сказав Грей, ляскаючи весляра по плечу.

Матрос невиразно гмукнув. «Вперше плаваю з таким капітаном, — промимрив він. — Капітан вправний, але н е с х о ж и й. Капітан із заковикою. А проте, люблю його».

Застромивши весло в мул, він прив'язав до нього човен, і обидва піднялись угору, видряпуючись по каменях, що скочувались з-під колін і ліктів. Від кручі починалась гущавина. Пролунав стукіт сокири, що обрубувала сухий стовбур; зваливши дерево, Летіка розпалив багаття на кручі. Зару-

хались тіні і віддзеркалене водою полум'я; морок відступив, і в ньому висвітились трава і гілля; над багаттям, перевите димом, виблискуючи, тремтіло повітря.

Грей сів біля багаття.

— Ану ж, — сказав він, подаючи пляшку, — випий, друже Летіка, за здоров'я всіх непитущих. До речі, ти взяв не хінну, а імбирну.

— Даруйте, капітане, — відповів матрос, віддихуючись. — Дозвольте закусити оцим... — Він одгриз одразу половину курчати і, вийнявши з рота крильце, вів далі: — Я знаю, що ви полюбляєте хінну. Тільки було темно, а я поспішав. Імбир, розумієте, розлючує людину. Коли мені треба битися, я п'ю імбирну.

Поки капітан їв і пив, матрос скоса позирав на нього, потім, не втримавшись, сказав:

— Чи правда, капітане, що кажуть, нібито ви родом із знатної сім'ї?

— Це не цікаво, Летіка. Бери вудку і лови, якщо хочеш.

— А ви?

— Я? Не знаю... Може... Але... потім.

Летіка розкрутив вудку, примовляючи віршами, — а в цьому він був майстер на велике задоволення команди.

— Із шнурка та ще з палички я зробив предовгий хлист, приладнав гачок до нього і подав протяглий свист. — Потім він полоскотав пальцем у коробці черв'яків. — Цей черв'як в землі копався і життю цьому радів; на гачок тепер попався і потрапив до сомів. — Нарешті він пішов, співаючи: — Гарна ніч, горілка ллється, стережіться, осетри, плачте, бідні оселедці, — вудить Летіка згори!

Грей ліг біля багаття, дивлячись на відображення вогню в воді. Він думав, але без участі волі; в цьому стані думка, неуважно вдержуючи навколишнє, невиразно бачить його; вона мчить, подібно до коня в тісному натовпі, топче, розштовхує і спиняє; пустота, розгубленість і затримка навперебій супроводять її. Вона блукає в душі речей; від яс-

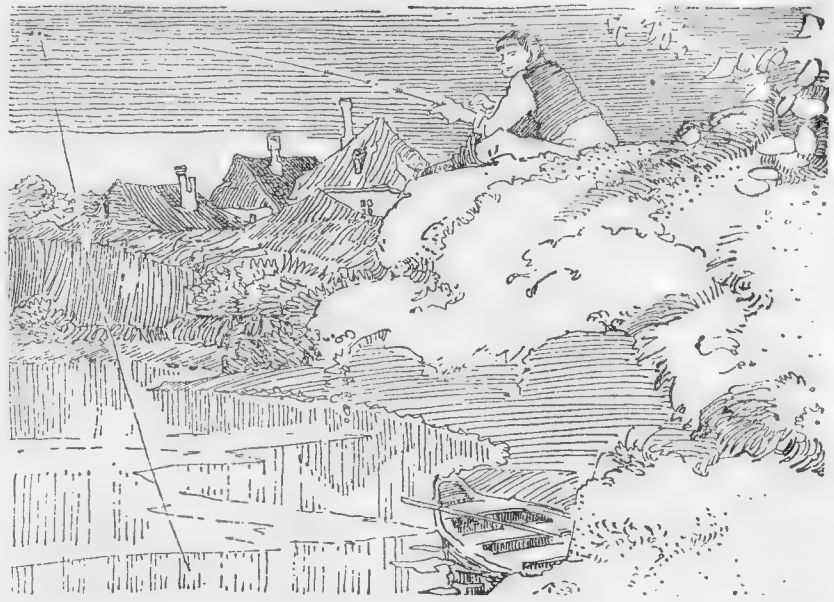

кравого хвилювання поспішає до таємних натяків; кружляє по землі і небу, життєво розмовляє з уявленими особами, гасить і прикрашає спогади. В хмарному русі цьому все живе і рельєфне і все безладне, як марення. І часто усміхається, відпочиваючи, свідомість, спостерігаючи, наприклад, як у міркування про долю раптом приходить гостем образ, цілком непідхожий: яка-небудь лозинка, зламана два роки тому. Так думав біля багаття Грей, але був «десь» — не тут.

Лікоть, на який він спирався, підтримуючи рукою голову, змокрів і затерп. Блідо промінились зірки; морок підсилився напруженням, яке буває перед світанком. Капітан почав засинати, але не помічав цього. Йому захотілось випити, і він простягнув руку до мішка, розв'язуючи його вже *уві сні* Потім йому перестало снитись; дальші дві години були для Грея не довші за ті секунди, протягом яких він схилився головою на руки. За цей час Летіка з'являвся біля багаття

двічі, палив і заглядав заради цікавості в рот пійманим рибам — що там? Але там, звичайно, нічого не було.

Прокинувшись, Грей на мить забув, як потрапив у ці місця. Здивовано бачив він щасливе сяйво ранку, кручу серед яскравого гілля і полум'яну синю далину; над обрієм, але водночас і над його ногами, звисало листя ліщини. Під кручею — здавалося, під самою спиною Грея, — шипів тихий прибій. Мигнувши з листка, краплина роси розтеклася по сонному обличчю холодним хлюпком. Він підвівся. Скрізь тріумфувало світло. Холодні головешки багаття чіплялись за життя тонкою цівкою диму. Його запах надавав задоволенню дихати серед лісової зелені дикої принадності.

Летіки не було; він захопився; він, спітнівши, вудив з завзяттям азартного гравця. Грей вийшов з гущавини в чагарник, розкиданий на схилі горба. Парувала і горіла

трава; вологі квіти виглядали як силоміць умиті холодною водою діти. Зелений світ дихав безліччю малюсіньких ротів, заважаючи Грею йти серед своєї радіючої тісноти. Капітан вибрався на відкрите місце, заросле пістрявою травою, і побачив тут сплячу молоду дівчину.

Він тихо відхилив рукою гілку і спинився з почуттям небезпечної знахідки. Не далі як за п'ять кроків від нього, згорнувшись, підібгавши одну ніжку і витягнувши другу, лежала головою на затишно підкладених руках втомлена Ассоль. Її волосся зсунулось без ладу; біля шиї розстебнувся гудзик, відкривши білу ямку; спідниця розкинулась і оголила коліна; вії спали на щоці, в затінку ніжної, випуклої скроні, напівукритої темним пасмом; мізинець правої руки, що була під головою, пригинався до шиї. Грей присів навпочіпки, заглядаючи дівчині в обличчя знизу і не маючи й на думці, що нагадує собою Фавна з картини Арнольда Бекліна.

Можливо, за інших обставин цю дівчину помітив би він *тільки* очима, але тут він *інакше* побачив її. Все зрушилося, все усміхнулося в ньому. Природно, він не знав ні її, ні її імені, ані, тим більш, чому вона заснула на березі; він був з цього дуже вдоволений. Він любив картини без пояснень і підписів. Враження від такої картини незрівнянно сильніше; її зміст, не зв'язаний словами, стає безмежним, стверджуючи всі здогади і думки.

Тінь від листя підступила ближче до стовбурів, а Грей усе ще сидів у тій самій малозручній позі. Все спало на дівчині: спало темне волосся, спало плаття і складки плаття; навіть трава поблизу її тіла, здавалось, задрімала заради співчуття. Коли враження стало повним, Грей увійшов у його теплу підмиваючу хвилю і поплив з нею. Давно вже Летіка кричав: «Капітане, де ви?» — та капітан не чув його.

Коли він, нарешті, підвівся, нахил до надзвичайного захопив його зненацька з рішучістю і натхненням роздратованої жінки. Замислено поступаючись їй, він зняв з пальця старовинний дорогий перстень, не без підстав міркуючи, що, може,

цим підказує життю щось істотне, подібне до орфографії. Він обережно опустив перстень на малий мізинець, що білів з-під волосся. Мізинець нетерпляче ворухнувся й поник.

Глянувши ще раз на це відпочиваюче обличчя, Грей обернувся і побачив у кущах високо підняті брови матроса. Летіка, роззявивши рота, дивився на поведінку Грея з таким подивом, з яким, певне, дивився Іона на пащу свого мебльованого кита.

— А, це ти, Летіка? — сказав Грей. — Подивись на неї. Що, гарна?

— Чудове художнє полотно! — пошепки закричав матрос, що полюбляв книжні вирази. — В розумінні обставин є щось привабливе. Я впіймав чотири мурени і ще якусь товсту, як пузир.

— Тихше, Летіка. Ходімо звідси.

Вони відійшли в кущі. Їм слід було б тепер повернути до човна, але Грей зволікав, розглядаючи далину низького берега, де над зеленню і піском струмив ранковий дим Каперни. В цьому диму він знову побачив дівчину.

Тоді він рішуче повернув, спускаючись вздовж схилу; матрос, не питаючи, що трапилось, йшов позаду; він відчував, що знову настало обов'язкове мовчання. Вже біля перших будівель Грей раптом сказав:

— Чи не визначиш ти, Летіка, твоїм досвідченим оком, де тут трактир?

— Мабуть, отой чорний дах, — зміркував Летіка, — а, проте, може, й не він.

— Що ж у цьому даху особливого?

— Сам не знаю, капітане. Нічого більше, як голос серця.

Вони підійшли до будинку; то був справді трактир Меннерса. У відчиненому вікні, на столі, було видно пляшку; біля неї чиясь брудна рука доїла напівсивий вус.

Хоч година була рання, в загальному залі трактирчика розташувались троє відвідувачів. Біля вікна сидів вугляр, власник п'яних вусів, уже бачених нами; між буфетом і внут-

рішніми дверима залу, біля яєчні і пива, знайшли собі місце двоє рибалок. Меннерс, довгий молодий хлопець, з нудним обличчям в ластовинні і тим особливим виразом хитрої спритності в підсліпуватих очах, який властивий гендлярам взагалі, витирав за стойкою посуд. На брудній підлозі лежав сонячний відбиток віконної рами.

Щойно Грей ступив у смугу димного світла, як Меннерс, шанобливо вклоняючись, вийшов з-за свого прикриття. Він одразу вгадав у Греєві *справжнього* капітана — категорія гостей, яких він бачив рідко. Грей спитав рому. Застеливши стіл пожовклою в людській суєті скатеркою, Меннерс приніс пляшку, лизнувши перед тим язиком кінчик етикетки, що була відклеїлась. Потім він повернувся за прилавок, позираючи уважно то на Грея, то на тарілку, з якої хотів віддерти нігтем щось присохле.

В той час, коли Летіка, взявши склянку обома руками, скромно шептався з нею, поглядаючи в вікно, Грей покликав Меннерса. Хін самовдоволено сів на ріжок стільця, потішений цим звертанням і потішений саме тому, що це було зроблено простісіньким кивком Грейового пальця.

— Ви, звичайно, знаєте тут усіх людей, — спокійно заговорив Грей. — Мене цікавить ім'я молодої дівчини в косинці, в платті з рожевими квіточками, темнорусої і невисокої, віком від сімнадцяти до двадцяти років. Я зустрів її недалеко звідси. Як її ім'я?

Він сказав це з твердою простотою сили, яка не дозволяє уникнути заданого тону. Хін Меннерс внутрішньо загедзався і навіть усміхнувся трохи, але зовнішньо підкорився характерові звертання. А втім, перш ніж відповісти, він помовчав — лише заради безплідного бажання догадатись, у чому справа.

— Гм! — сказав він, підводячи очі до стелі. — Це, певне, «Корабельна Ассоль», ніхто інший. Вона недоумкувата.

— Справді? — байдуже сказав Грей, відпиваючи чималий ковток. — Як же це трапилось?

— Коли так, то звольте послухати.

І Хін розповів Грею про те, як сім років тому дівчинка розмовляла на березі моря із збирачем пісень. Зрозуміло, ця історія, з того часу як жебрак ствердив її буття в тому ж трактирі, набула обрисів грубої і заяложеної плітки, але суть залишилась непорушеною.

— З того часу так її і звуть, — сказав Меннерс, — звуть її «Ассоль Корабе́льна».

Грей машинально глянув на Летіку, який все ще був скромним і тихим, потім його очі звернулись до курного шляху, що проходив повз трактир, і він відчув ніби удар у серце й голову. На шляху, обличчям до Грея, йшла та сама Корабельна Ассоль, до якої Меннерс допіру поставився *клінічно*. Дивні риси її обличчя, що нагадували таємницю незабутньо хвилюючих, хоча простих слів, постали тепер перед ним в світлі її погляду. Матрос і Меннерс сиділи до вік-

на спиною, але, щоб вони випадково не обернулись, Грей мав мужність відвести погляд на руді очі Хіна. Після того, коли він побачив очі Ассоль, розвіялась уся задубілість Меннерсового оповідання. Тимчасом, нічого не помічаючи, Хін вів далі:

— Ще можу повідомити вас, що її батько — справжній мерзотник. Він утопив мого татуся, ніби кішку якусь, прости господи. Він...

Його обірвав несподіваний дикий рев позаду. Страшно поводячи очима, вугляр, відкинувши хмільне заціпеніння, раптом гаркнув співом і так люто, що всі здригнулися:

Корзиннику, послухай,
Лупи з нас за корзини!.

— Знову ти набрався, вельбот проклятий, — вигукнув Меннерс. — Іди геть звідси!

...Та бійся тільки потрапляти
У наші палестини!... —

завив вугляр і, начебто нічого не трапилось, втопив вуса в плескоті склянки.

Хін Меннерс обурено знизав плечима.

— Паскуда, а не людина, — сказав він з страшною гідністю скнари. — Щоразу така історія.

— Більш ви нічого не можете розповісти? — спитав Грей.

— Це — я? Я ж вам кажу, що батько — мерзотник. Через нього я, ваша милість, осиротів та ще дитиною мусив самостійно підтримувати тлінний прожиток...

— Ти брешеш! — несподівано сказав вугляр. — Ти брешеш так підло й неприродно, що я протверезився.

Хін не встиг розкрити рота, як вугляр звернувся до Грея:

— Він бреше. Його батько теж брехав; брехала й мати. Така порода. Можете бути спокійні, що вона така ж здорова,

як ми з вами. Я з нею розмовляв. Вона сиділа на моєму возі вісімдесят чотири рази чи трохи менше. Коли дівчина йде пішки з міста, а я продав своє вугілля, я вже неодмінно посаджу дівчину. Нехай вона сидить. Я кажу, що в неї добра голова. Це одразу видно. З тобою, Хін Меннерс, вона, зрозуміло, не скаже й двох слів. Але я, пане, в вільному вугільному ділі зневажаю пересуди і поголоски. Вона говорить, як доросла, але химерна її розмова. Прислухаєшся — начебто все те ж самісіньке, що ми з вами сказали б, а в неї те ж, та не зовсім так. От, наприклад, якось зайшла мова про її ремесло. «Я тобі ось що скажу, — говорить вона і тримається за моє плече, як муха за дзвіницю, — моя робота не нудна, тільки все хочеться придумати щось особливе. Я, — каже,— так хочу приловчитись, щоб у мене на дошці сам плавав човен, а веслярі веслували б по-справжньому; потім вони пристають до берега, віддають причал і чин чином, наче живі, сядуть на березі закусувати». Я, бачте, зареготав, мені, отже, смішно стало. Я кажу: «Ну, Ассоль, це, бач, така твоя справа, і думки тому в тебе такі, а довкола подивись: усі в роботі, як у бійці». — «Ні, — каже вона, — я знаю, що знаю. Коли рибалка ловить рибу, він думає, що впіймає *велику* рибу, якої ніхто не ловив». — «Ну, а я?» — «А ти? — сміється вона, — ти, мабуть, коли насипаєш вугілля в корзину, то думаєш, що вона розквітне». От яке слово вона сказала! І надало ж мені в ту хвилину, признаюсь, подивитись на порожню корзину, і так мені ввійшло в очі, немовби з лози поповзли бруньки; лопнули ці бруньки, бризнуло по корзині листям і зникло. Я трішки протверезився навіть! А Хін Меннерс бреше, аж услід курить; я його знаю!

Вважаючи, що розмова обернулась на явну образу, Меннерс пронизав вугляра поглядом і зник за прилавком, звідки гірко довідався:

— Накажете подати що-небудь?

— Ні, — сказав Грей, дістаючи гроші, — ми встаємо і йдемо звідси. Летіко, ти зостанешся тут, повернешся надве-

чір і мовчатимеш. Дізнавшись про все, що зможеш, перекажеш мені. Ти зрозумів?

— Люб'язний капітане, — сказав Летіка з деякою фамільярністю, викликаною ромом, — не зрозуміти *цього* може тільки глухий.

— Чудово. Запам'ятай також, що в жодному з тих випадків, з якими ти можеш зустрітись, не слід ні говорити про мене, ні згадувати навіть моє ім'я. Прощай!

Грей вийшов. Відтоді його не залишало вже почуття разючих відкриттів, подібного до іскри в пороховій ступці Бертольда, — одного з тих душевних обвалів, з-під яких вихоплюється, виблискуючи, вогонь. Дух негайної дії опанував його. Він отямився і зібрав думки, тільки коли сів у човен. Сміючись, він підставив руку, лолонею вгору, палаючому сонцю, як зробив це одного разу хлопчиком у винному льоху; потім відплив і почав гребти в напрямку до гавані.

IV

НАПЕРЕДОДНІ

Напередодні того дня і через сім років, відколи Егль, збирач пісень, розповів дівчинці на березі моря казку про корабель з червоними вітрилами, Ассоль, після одного з своїх щотижневих відвідин крамниці іграшок, повернулась додому засмучена, з печальним обличчям. Свій крам вона принесла назад. Вона була така зажурена, що відразу не могла говорити, і лише після того, коли по стривоженому обличчю Лонгрена побачила, що він чекає чогось, значно гіршого за дійсність, почала розповідати, водячи пальцем по склу вікна, біля якого стала, неуважно дивлячись на море.

Хазяїн крамниці іграшок почав на цей раз з того, що розгорнув рахункову книжку і показав їй, скільки вони йому

До стор. 50

винні. Вона здригнулась, побачивши чималу тризначну цифру. «От скільки ви забрали з грудня, — сказав крамар, — а от подивимось, на скільки продано». І він ткнув пальцем в іншу цифру, вже з двох знаків. «Жалісно й гірко дивитись. Я бачила по його обличчю, що він грубий і сердитий. Я охоче втекла б, але, слово честі, сили невистачило з сорому. І він почав говорити: «Мені, мила моя, це більше невигідно. Тепер у моді закордонний товар, в усіх крамницях повно його, і цих виробів не беруть». Так він сказав. Він говорив ще багато чого, але я все переплутала й забула. Мабуть, йому стало жаль мене, бо він порадив піти в «Дитячий базар» і «Аладдінову лампу».

Виговоривши найголовніше, дівчина повернула голову, несміливо подивившись на старого. Лонгрен сидів похнюпившись, зчепивши пальці рук між колінами, на які обіперся ліктями. Відчуваючи погляд, він звів голову й зітхнув. Перемігши тяжкий настрій, дівчина підбігла до нього, примостилася поруч і, просунувши свою легку руку під шкіряний рукав його куртки, сміючись і заглядаючи батькові знизу в обличчя, говорила далі з удаваною жвавістю:

— Нічого, це все нічого, ти слухай, будь ласка. От я пішла. Ну, приходжу в страшенно величезний магазин: там повнісінько людей. Мене наштовхали; проте я протовпилась і підійшла до чорного чоловіка в окулярах. Що я йому сказала, — нічого не пам'ятаю; наприкінці він усміхнувся, покопирсався в моїй корзині, оглянув дещо, потім знову загорнув, як було, в хустку і віддав назад.

Лонгрен сердито слухав. Він ніби бачив свою сторопілу доньку в багатому натовпі, біля прилавка, закиданого дорогим крамом. Охайний чоловік в окулярах милостиво пояснив їй, що йому доведеться розоритись, якщо почне торгувати немудрими виробами Лонгрена. Недбало і вправно ставив він перед нею на прилавок складні моделі будинків і залізничних мостів; мініатюрні чітко зроблені автомобілі, електричні комплекти, аероплани і двигуни. Усе це пахло фарбою і школою.

З усіх його слів виходило, що діти, граючись, наслідують тепер те, що роблять дорослі.

Ассоль була ще в «Аладдіновій лампі» і в двох інших крамницях, але нічого не досягла.

Закінчуючи розповідь, вона подала вечерю; поївши й випивши склянку міцної кави, Лонгрен сказав:

— Якщо нам не щастить, треба шукати. Я, може, знову піду служити — на «Фіцроя» або на «Палермо». Звичайно, вони мають рацію, — замислено вимовив він, думаючи про іграшки. — Тепер діти не граються, а вчаться. Вони все вчаться, вчаться, і ніколи не почнуть жити. Усе це так, а шкода, справді шкода. Чи зумієш ти прожити без мене час одного рейсу? Неможливо залишити тебе саму.

— Я теж могла б служити разом з тобою; скажімо, в буфеті.

— Ні! — Лонгрен припечатав це слово ударом долоні так, що стіл аж здригнувся. — Поки я живий, ти не служитимеш. Проте є час подумати.

Він похмуро замовк. Ассоль примостилась поруч нього на краєчку табуретки; він бачив збоку, не повертаючи голови, що вона намагається заспокоїти його, і ледве не всміхнувся. Але всміхнутись — означало б сполохати і збентежити дівчину. Вона, стиха примовляючи щось, розгладила його сплутане волосся, поцілувала в вуса і, заткнувши волохаті батькові вуха своїми маленькими тоненькими пальцями, сказала:

— Ну ось, тепер ти не чуєш, що я тебе люблю.

Поки вона чепурила його, Лонгрен сидів, міцно зморщившись, як людина, що боїться дихнути димом, але, почувши її слова, гучно зареготав.

— Ти мила, — просто сказав він і, поплескавши дівчину по щоці, пішов до берега подивитись човен.

Ассоль якийсь час стояла в роздумі посеред кімнати, вагаючись між бажанням піддатись тихому смуткові і необхідністю домашнього клопоту; потім, перемивши посуд, оглянула в шафі рештки провізії. Вона не зважувала й не міряла, але

бачила, що борошна невистачить і до кінця тижня, що в бляшанці з цукром видно денце; обгортки з чаєм і кавою майже порожні; немає олії, і єдине, на чому, з деякою досадою на виняток, відпочивало око, був мішок картоплі. Потім вона змила підлогу і почала строчити оборку до переробленої з драпя спідниці, але відразу ж згадавши, що клапті матерії лежать за дзеркалом, підійшла до нього і взяла згорток; потім глянула на своє відображення.

За горіховою рамою, в ясній порожнечі відображеної кімнати стояла тоненька невисока дівчина, одягнена в дешевий білий муслін з рожевими квіточками. На її плечах лежала сіра шовкова косинка. Напівдитяче, в світлому загарі, обличчя було рухливе і виразисте; прекрасні, трохи серйозні як на її літа очі поглядали з боязкою зосередженістю глибоких душ. Її неправильне личко могло зворушити тонкою чистотою обрису; кожен вигин, кожна випуклина цього обличчя, звичайно, знайшли б місце серед безлічі жіночих облич, але їх сукупність, стиль був цілком оригінальний — оригінально гарний; цим ми обмежимось. Решта не підвладна словам, окрім слова «чарівність».

Відображена дівчина всміхнулась так само несвідомо, як і Ассоль. Усмішка вийшла сумна; помітивши це, вона стурбувалась, як начебто дивилась на сторонню. Вона притулилась щокою до скла, заплющила очі і тихо погладила дзеркало рукою там, де було її відображення. Рій невиразних, ласкавих думок промайнув у ній; вона випросталась, засміялась і сіла, взявшись до шиття.

Поки вона шиє, подивимось на неї ближче — всередину. В ній *дві* дівчини, *дві* Ассоль, змішаних у чудовій, прекрасній неправильності. Одна була — дочка матроса, ремісника, яка майструвала іграшки, друга — живий вірш, з усіма чудесами його співзвуч і образів, з таємницею сусідства слів, у всій взаємності їх тіней і світла, що падають від одного на друге. Вона знала життя в межах, поставлених її досвіду, але понад загальні явища бачила відбитий зміст *іншого* порядку. Так,

вдивляючись у речі, ми помічаємо в них щось не лінійне, але враженням — напевне людське, і — так само, як людське, — різне. Щось подібне до того, що (коли пощастило) сказали ми цим прикладом, бачила вона ще зверх видимого. Без цих тихих завоювань усе просто зрозуміле було чуже для її душі. Вона вміла і любила читати, але й у книзі чигала переважно між рядків, як жила. Несвідомо, шляхом своєрідного натхнення, вона робила на кожному кроці силу ефірно-тонких відкриттів невимовних, але важливих, як чистота і тепло. Іноді — і це тривало кілька днів — вона навіть перероджувалась; фізичне протистояння життя провалювалось, як тиша в ударі смичка, і все, що вона бачила, чим жила, що було довкола, ставало мереживом таємниць в образі буденності. Не раз, хвилюючись і ніяковіючи, вона йшла вночі на морський берег, де, діждавшись світанку, цілком серйозно виглядала корабель з Червоними Вітрилами. Ці хвилини були для неї щастям; нам важко *так* увійти в казку, їй було не менш важко вийти з її влади і чарування.

Іншим часом, думаючи про все це, вона щиро дивувалася сама собі, не вірячи, що вірила; усмішкою прощаючи морю і сумно переходячи до дійсності, тепер, пересуваючи оборку, дівчина пригадувала своє життя. Там було багато нудьги і простоти. Самотність удвох, траплялось, надміру гнітила її, але в ній уже утворилась та складка внутрішньої несміливості, та страдницька зморшка, з якою не внести і не здобути бадьорості. З неї підсміювались, кажучи: «Вона не сповна розуму», «не при собі»; вона звикла до цього болю; дівчині траплялось навіть зносити образи, після чого в її грудях нило, наче від удару. Як жінка вона була непопулярна в Каперні, проте чимало було таких, які підозрівали, хоча дико й невиразно, що їй дано більш за інших — тільки *іншою мовою*. Капернівці дуже любили дебелих, важких жінок з лиснючою шкірою товстих литок і могутніх рук; тут залицялись, ляпаючи по спині долонею і штовхаючись, як на базарі. Тип цього почуття нагадував немудру простоту реву. Ассоль так само пасувала до цього рі-

шучого середовища, як пасувало б людям вишуканого нервового життя товариство привида — хоч би й він мав усю чарівність Ассунти або Аспазії: те, що від любові,—тут неможливе. Так у рівному гудінні солдатської сурми чудова печаль скрипки безсила вивести суворий полк з дії його прямих ліній. До того, що сказано в цих рядках, дівчина стояла спиною.

Її голова муркотіла пісеньку життя, а тимчасом маленькі руки працювали старанно і вправно; відкусуючи нитку, дивилась вона далеко перед собою, але це не заважало їй рівно підгортати рубчик і класти петельний шов з чіткістю швейної машини. Хоч Лонгрен не повертався, вона не турбувалась за батька Останнім часом він досить часто плавав уночі ловити рибу чи просто провітритись.

Її не шарпав страх; вона знала, що нічого поганого з ним не трапиться. Щодо цього Ассоль була все ще тією маленькою дівчинкою, яка молилася по-своєму, дружелюбно лепечучи вранці: «Здрастуй, боже»! — а ввечері: «Прощай, боже!»

На її думку такого близького знайомства з богом було цілком досить для того, щоб він одвернув нещастя. Вона розуміла його становище: бог був завжди зайнятий справами мільйонів людей, тому до звичайних буденних тіней життя слід було, на її думку, ставитись з делікатним терпінням гостя, який, заставши дім повний народу, чекає на заклопотаного господаря, знаходячи притулок і живлячись відповідно до обставин.

Закінчивши шиття, Ассоль склала роботу на столик у кутку, роздяглась і лягла. Вогонь був погашений. Скоро вона помітила, що спати не хочеться; свідомість була ясна, як у розпалі дня, навіть темрява здавалася штучною; тіло, як і свідомість, відчувалось легким, як удень. Серце вистукувало з швидкістю кишенькового годинника; воно калатало нібито між подушкою і вухом. Ассоль сердилась, перевертаючись, то скидаючи ковдру, то загортаючись у неї з головою. Нарешті їй пощастило викликати звичне уявлення, яке допомагає заснути: вона в думці кидала каміння в світлу воду, спостерігаю-

чи, як розходяться легесенькі кола. Сон справді ніби чекав на цю подачку; він прийшов, пошептався з Мері, що стояла в головах, і, підкоряючись її усмішці, сказав довкола: «Ш-ш-ш-ш». Ассоль відразу заснула. Їй снився улюблений сон: квітучі дерева, туга, чарівність, пісні й таємничі явища, з яких, прокинувшись, вона пригадувала тільки виблиск синьої води, що підступала від ніг до серця з холодом і захватом. Побачивши все це, вона побула ще якийсь час у неможливій країні, потім прокинулась і сіла.

Сну не було, немовби вона не засинала зовсім. Почуття чогось нового, радості і бажання щось зробити зігрівало її. Вона обдивилась тим поглядом, яким оглядають нове помешкання. Пробився світанок — не всією ясністю осяяння, але тим невиразним зусиллям, в якому можна розуміти все довкола. Знизу вікно було чорне; зверху проясніло. Знадвору, майже скраєчку рами, блистіла ранкова зірка. Знаючи, що тепер не засне, Ассоль одяглась, підійшла до вікна і, скинувши гак, відчинила раму. За вікном стояла уважна, чітка тиша; вона ніби настала тільки зараз. В синіх присмерках мерехтіли кущі, а далі спали дерева; віяло задухою і землею.

Тримаючись за раму зверху, дівчина дивилась і усміхалась. Раптом щось, схоже на далекий поклик, сколихнуло її зсередини і ззовні, і вона ніби прокинулась ще раз від явної дійсності до того, що явніше і безсумнівніше. З цієї хвилини радісне багатство свідомості не залишало її. Так, розуміючи, слухаємо ми розмови людей, але, якщо повторити сказане, зрозуміємо ще раз, з іншим, новим значенням. Те саме було і з нею.

Узявши стареньку, але на її голові завжди юну шовкову косинку, вона затисла її рукою під підборіддям, замкнула двері і випурхнула босоніж на шлях. Хоч було безлюдно і глухо, але їй здавалось, що вона звучить, як оркестр, що її можуть почути. Все було миле для неї, все тішило її. Теплий порох лоскотав босі ноги; дихалось ясно і весело.

На присмерковому висвіті неба темніли дахи і хмари; дрімали огорожі, шипшина, городи, сади і ніжно видимий шлях. У всьому помітний був інший порядок, ніж удень, — той самий, але в неспостереженій раніш відповідності. Все спало з розплющеними очима, таємно розглядаючи швидку дівчину.

Вона йшла щодалі, то швидше, поспішаючи покинути селище. За Каперною розляглися луки; за луками на схилах берегових пагорбів росли ліщина, тополі й каштани. Там, де шлях закінчився, перейшовши на глуху стежку, біля ніг Ассоль закрутився пухнастий чорний собака з білою грудю і промовистим напруженням очей. Собака, впізнавши Ассоль, повискуючи і манірно викручуючи тулуб, пішов поряд, мовчки погоджуючись з дівчиною в чомусь незрозумілому, як «я» і «ти». Ассоль, поглядаючи на його очі, які немовби щось знали, була глибоко впевнена, що собака міг би заговорити, коли б не мав таємних причин мовчати. Помітивши усмішку супутниці, собака весело зморщився, махнув хвостом і рівно побіг уперед, але раптом байдуже сів, старанно вишкріб лапою вухо, укушене своїм вічним ворогом, і побіг назад.

Ассоль пробралася в високу лугову траву, що бризкала росою; тримаючи руку долонею вниз над її волоттю, вона йшла, усміхаючись струмуючому доторку. Заглядаючи в особливі обличчя квітів, в плутанину стеблин, вона знаходила там майже людські натяки — пози, зусилля, рухи і погляди; її не здивувала б тепер процесія польових мишей, бал ховрашків або грубі веселощі їжака, що лякає сплячого гнома своїм пхуканням. І справді, їжак, сіріючи, викотився перед нею на стежку. «Пхук-пхук», уривчасто сказав він, сердячись, як візник на пішохода. Ассоль говорила з тими, кого розуміла й бачила. «Здоров був», сказала вона до фіалкового іриса, з дірками, пробитими черв'яком. «Необхідно посидіти дома», — це стосувалося до куща, що застряв посеред стежки і тому був обсмиканий одягом лю-

дей. Великий жук чіплявся за дзвіночок, згинаючи рослину і падаючи, але вперто впираючись лапками. «Струсни товстого пасажира», порадила Ассоль. Жук, справді, не втримався і з тріском полетів убік. Так, хвилюючись, тремтячи і сяючи, вона підійшла до схилу пагорба, заховавшись у його заростях від лугового простору, але оточена тепер справжніми своїми друзями, які — вона знала це — промовляють басом.

То були великі старі дерева серед жимолості й ліщини. Їх звисле гілля торкалось верхніх листків на кущах. У спокійно обтяжливому великому листі каштанів стояли білі шишки квітів, їх аромат змішувався з духом роси і смоли. Стежка, всіяна виступами слизького коріння, то падала, то видиралась на схил. Ассоль почувала себе як дома; вітала́лася з деревами, як з людьми, тобто потискуючи їх широке листя. Вона йшла шепчучи то в думках, то словами: «Ось ти, ось другий ти; багато ж вас, братіки мої! Я йду, братіки, поспішаю, пустіть мене! Я вас упізнаю всіх, усіх пам'ятаю і поважаю». «Братіки» велично голубили її, чим могли: листям — і по-родичівському скрипіли у відповідь. Вона вибралась, вимазавши ноги землею, до кручі над морем і звелася край кручі, задихаючись від швидкої ходьби. Глибока, непереможна віра, тріумфуючи, пінилась і вирувала в ній. Вона розкидала її поглядом за горизонт, звідки легким шумом берегової хвилі поверталась вона назад, пишаючись чистотою льоту.

Тимчасом море, обведене по горизонту золотою ниткою, ще спало; лише під кручею, в калюжах берегових ям, здіймалась і спадала вода. Сталевий біля берега колір сплячого океану обертався на синій і чорний. За золотою ниткою небо, спалахуючи, сяяло величезним віялом світла; білі хмарини злегка зайнялися рум'янцем. Тонкі, божественні барви ясніли в них. На чорній далечі лягла вже тремтлива сніжна білина; піна блистіла, і багровий розрив, спалахнувши посеред золотої нитки, кинув по океану, до ніг Ассоль, червоні брижі.

Вона сіла, охопивши коліна руками. Уважно нахиляючись до моря, дивилась вона на горизонт великими очима, в яких не лишилось уже нічого дорослого,—очима дитини. Все, чого ждала вона так довго і палко, робилося там, край світу. Вона бачила в країні далеких безодень підводний горб; від поверхні його струмили вгору виткі рослини; серед їх круглого листя, пронизаного скраю стеблом, сяяли химерні квіти. Горішнє листя блистіло на поверхні океану; той, хто нічого не знав, як знала Ассоль, бачив лише тріпотіння і блиск.

Із зарості піднявся корабель; він виплив і спинився на самій середині зорі. З цієї далини його було видно ясно, як хмарини. Розкидаючи веселощі, він плив, як вино, троянда, кров, уста, малиновий оксамит і ясночервоний вогонь. Корабель ішов прямо до Ассоль. Крила піни тріпотіли під потужним напором його кіля; вже підвівшись, дівчина притисла ру-

ки до грудей, як дивна гра світла обернулась на брижі; зійшло сонце, і яскрава повнота ранку зірвала покрови з усього, що ніжилося досі, потягувалось на сонній землі.

Дівчина зітхнула і огляділась. Музика затихла, та Ассоль ще була під владою її дзвінкого хору. Це враження поступово слабшало, потім зробилося спогадом і, нарешті, просто втомою. Вона лягла на траву, позіхнула і, солодко заплющивши очі, заснула — по-справжньому, міцним, як молодий горіх, сном, без клопоту і сновидінь.

Її збудила муха, що бродила по голій ступні. Роздратовано крутнувши ніжкою, Ассоль прокинулась; сидячи, пришпилювала вона розкуйовджене волосся, тому перстень Грея нагадав про себе, але, вважаючи його не більш, як стеблинкою, що застряла між пальцями, вона розпрямила їх; але те, що заважало, не зникло, і вона нетерпляче піднесла руку до очей і випросталась, вмить підхопившись із силою раптового фонтана.

На її пальці блищав променистий перстень Грея, як на чужому,—*своїм* не могла визнати вона в цю мить, не відчувала пальця свого. «Чия це штука? Чий жарт? — рвучко вигукнула вона.— Хіба я сплю? Може, знайшла і забула». Схопивши лівою рукою праву, на якій був перстень, з подивом розглядалась вона, шукаючи поглядом відповіді в морі і зелених заростях; але ніхто не ворушився, ніхто не причаївся в кущах, і в синьому, далеко осяяному морі не було ніякого знаку, і рум'янець вкрив Ассоль, а голос серця сказав віще «так». Не було пояснень тому, що трапилось, але без слів і думок знаходила вона їх у дивному почутті своєму, і вже близьким став їй перстень. З тремтінням зірвала вона його з пальця, тримаючи в пригорщі, як воду, розглянула його вона — всією душею, усім серцем, буйною радістю і ясними забобонами юності,— потім, заховавши за ліф, Ассоль уткнула обличчя в долоні, з-під яких нестримно поривалась усмішка, і, опустивши голову, поволі пішла дорогою назад.

Так, — *випадково*, як кажуть люди, що вміють читати й писати,— Грей і Ассоль знайшли один одного вранці літнього дня, повного неминучості.

V

БОЙОВІ ГОТУВАННЯ

Коли Грей піднявся на палубу «Секрета», він кілька хвилин стояв нерухомо, погладжуючи рукою голову ззаду на лоб, що означало надзвичайне замішання. Розвіяність — хмарний рух почуттів — відбивалась на його обличчі несвідомою посмішкою сновиди. Його помічник, Пантен, саме йшов по шканцях з тарілкою смаженої риби; побачивши Грея, він помітив дивний стан капітана.

— Ви, може, забились? — обережно спитав він.— Де були? Що бачили? А втім, це, звичайно, ваша справа. Маклер пропонує вигідний фрахт; з премією. Та що з вами таке?..

— Дякую,— сказав Грей, зітхнувши, як розв'язаний.— Мені саме невистачало звуків вашого простого, розумного голосу. Це ніби холодна вода. Пантен, повідомте людей, що сьогодні ми підіймаємо якір і переходимо в гирло Ліліани, миль за десять звідси. Її течія перебита суцільними мілинами. Пройти в гирло можна лише з моря. Прийдіть за картою. Лоцмана не брати. Тимчасом усе... Так, вигідний фрахт мені потрібен, як торішній сніг. Можете передати це маклерові. Я їду в місто, де пробуду до вечора.

— Що ж трапилось?

— Анічогісінько, Пантен. Я хочу, щоб ви взяли до уваги моє бажання уникати будь-яких розпитувань. Коли настане момент, я повідомлю вас, у чому річ. Матросам скажіть, що має бути ремонт, що місцевий док зайнятий.

— Гаразд,— безтямно сказав Пантен у спину Грею.— Буде виконано.

Хоч накази капітана були цілком розумні, помічник ви-

тріщив очі і занепокоєно помчав з тарілкою до себе в каюту, мимрячи: «Пантен, тебе спантеличили. Чи не хоче він спробувати контрабанди? Чи не виступаємо ми під чорним прапором пірата?» Але тут Пантен заплутався в найбезглуздіших припущеннях. Поки він нервово знищував рибу, Грей зійшов до каюти, узяв гроші і, переїхавши бухту, з'явився в торгових кварталах Лісса.

Тепер він діяв уже рішуче і спокійно, до дрібниць знаючи все, що має бути на дивному шляху. Кожний рух — думка, дія — гріли його тонкою насолодою мистецької роботи. Його план склався блискавично і виразно. Його уявлення про життя зазнали того останнього швидкого доторку різця, після якого мармур спокійний в своєму прекрасному сяянні.

Грей побував у трьох крамницях, особливо дбаючи про точний добір, бо в думках бачив уже потрібний колір і відтінок. У двох перших крамницях йому показали шовки базарних кольорів, призначені задовольнити невигадливий гонор; в третій він знайшов зразки складних ефектів. Хазяїн крамниці радісно метушився, викладаючи залежалі тканини, але Грей був серйозний, наче анатом. Він терпляче розбирав сувої, відкладав, стуляв, розгортав і розглядав проти світла таку силу червоних смуг, що прилавок, завалений ними, здавалося, спалахне. На носок чобота Грея лягла пурпурова хвиля; на його руках і обличчі блищав рожевий відсвіт. Риючись у легкому опорі шовку, він розрізняв кольори: червоний, блідий рожевий та рожевий темний; густе шумування вишневих, жовтогарячих та похмурорудих тонів; тут були відтінки всіх сил і значень, різні в своїй уявній спорідненості, подібно до слів: «чарівно» — «прекрасно» — «чудово»— «досконало»; у згортках ховались натяки, недосяжні для мови зору, та справжній яскравочервоний колір довго не потрапляв на очі нашому капітанові; те, що приносив крамар, було гарним, але не викликало ясного й твердого «так». Нарешті, один колір привабив обеззброєну увагу покупця; він сів у крісло до вікна, витягнув з шумливого шовку довгий кінець, поклав його на коліна і, розкинувшись, з люлькою в зубах, застиг у споглядании.

Цей зовсім чистий, як червоний ранковий струмінь, повний благородної веселості і величі колір був саме тим гордим кольором, якого шукав Грей. В ньому не було змішаних відтінків вогню, пелюсток маку, гри фіолетових і лілових натяків; не було також ні синяви, ні тіні, нічого, що викликає сумнів. Він шарів, як посмішка, красою духовного відображення. Грей так замислився, що забув про хазяїна, який чекав за його спиною з напруженням мисливського собаки, що зробив стойку. Стомившись чекати, крамар нагадав про себе тріском відірваного клаптя матерії.

— Досить зразків, — сказав Грей, підводячись, — цей шовк я беру.

— Всю штуку? — шанобливо сумніваючись, спитав крамар. Та Грей мовчки дивився йому в лоб, від чого хазяїн крамниці зробився менш шанобливим. — В такому разі, скільки метрів?

Грей кивнув, запрошуючи почекати, і вирахував олівцем на папері потрібну кількість.

— Дві тисячі метрів. — Він з сумнівом оглянув полиці. — Так, не більш як дві тисячі метрів.

— Дві? — сказав хазяїн, гарячково підскакуючи, як пружинний. — Тисячі? Метрів? Прошу вас сісти, капітане. Не бажаєте подивитись, капітане, зразки нових тканин? Як вам завгодно. От сірники, от чудовий тютюн; прошу вас. Дві тисячі... дві тисячі по... — Він сказав ціну, яка мала таке ж відношення до справжньої, як клятва до звичайного «так», але Грей був задоволений, бо не хотів ні в чому торгуватись. — Чудовий, найкращий шовк, — вів далі крамар, — крам незрівнянний, тільки в мене ви знайдете такий.

Коли, нарешті, вичерпався весь його захват, Грей домовився з ним про доставку, взявши на свій кошт витрати, сплатив за рахунком і пішов. Хазяїн проводжав його, віддаючи шану, наче китайському королеві. Тимчасом через

вулицю від того місця, де була крамниця, мандрівний музикант, наладнавши віолончель, примусив її тихим смичком говорити смутно й гарно; його товариш, флейтист, осипав спів струн лепетом горлового свисту; проста пісенька, якою вони сповнили дрімаючий у спеці двір, досягла вух Грея, і в цю ж мить він зрозумів, що слід йому робити далі. Взагалі всі ці дні він був на тій щасливій висоті духовного зору, з якої він виразно помічав усі натяки та підказки дійсності; почувши заглушувані їздою екіпажів звуки, він увійшов у центр найважливіших вражень і думок, викликаних, відповідно до його вдачі, цією музикою, вже почуваючи, чому і як вийде добре те, що він придумав. Поминувши завулок, Грей пройшов у ворота дому, де відбувся музичний виступ. На той час музиканти зібралися йти; високий флейтист з виглядом затурканої гідності вдячно махав капелюхом тим вікнам, звідки вилітали монети. Віолончель уже повернулась під пахву свого власника; той, витираючи спітнілий лоб, чекав на флейтиста.

— Чи ба, це ж ти, Ціммер! — сказав йому Грей, впізнаючи скрипаля, який щовечора звеселяв своєю прекрасною грою моряків, гостей трактиру «Гроші на бочку». — Як же ти зрадив скрипку?

— Високоповажний капітане, — самовдоволено заперечив Ціммер, — я граю на всьому, що звучить і тріщить. Замолоду я був музичним клоуном. Тепер мене тягне до мистецтва, і я з жалем бачу, що занапастив неабиякий талант. Ось тому я, через пізню жадібність, люблю одразу двох: віолу та скрипку. На віолончелі граю вдень, а на скрипці увечері, тобто ніби плачу, ридаю над загиблим хистом. Чи не почастуєте винцем, га? Віолончель — моя Кармен, а скрипка...

— Ассоль, — промовив Грей.

Ціммер не розчув.

— Так, — кивнув він, — *соло* на тарілках або мідних трубочках — справа інша. А втім, що мені? Нехай кривлять

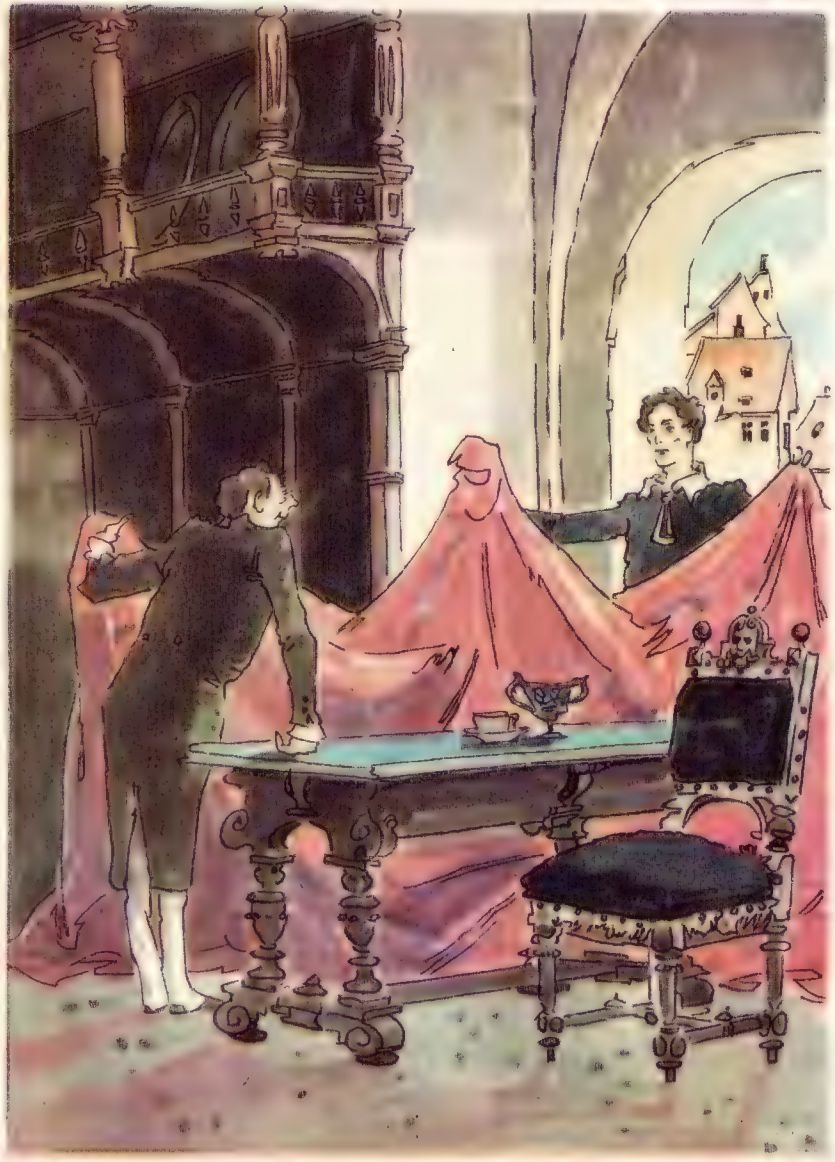

До стор. 68.

гримаси блазні мистецтва — я знаю, що в скрипці та віолончелі завжди відпочивають феї.

— А що криється в моєму «тур-люр-лю»? — спитав, підійшовши флейтист, високий на зріст хлопець з баранячими блакитними очима і білявою бородою. — Ану, скажи?

— Залежно від того, скільки ти випив зранку. Іноді — птах, іноді — спиртна пара. Капітане, це мій компаньйон Дусс; я розповідав йому, як ви сиплете золотом, коли п'єте, і він заочно закоханий у вас.

— Так, — сказав Дусс, — я люблю жест і щедрість. Але я хитрий, не вірте моїм паскудним лестощам.

— Ось що, — сказав, сміючись, Грей, — у мене обмаль часу, а справа нагальна. Я пропоную вам добре заробити. Зберіть оркестр, але не з франтів з парадними обличчями мерців, які в музичному буквоїдстві або — що навіть гірше — в звуковій гастрономії забули про душу музики і тихо мертвлять естради своїми химерними шумами — ні. Зберіть своїх, тих, що примушують плакати прості серця куховарок і лакеїв, — зберіть своїх бродяг. Море і кохання не люблять педантів. Я залюбки посидів би з вами і навіть не за однією пляшкою, але треба йти. У мене багато діла. Візьміть це і пропийте за букву А. Якщо вам подобається моя пропозиція, приїздіть увечері на «Секрет», він стоїть недалеко від головної дамби.

— Згоден! — вигукнув Ціммер, знаючи, що Грей платить, як цар. — Дусс, вклонися, скажи «так» і крути капелюхом з радості! Капітан Грей збирається одружуватись!

— Так, — просто сказав Грей. — Про всі подробиці я вас повідомлю на «Секреті». А ви ж...

— За букву А! — Дусс, підштовхуючи ліктем Ціммера, підморгнув Грею. — Але... як багато літер в алфавіті! Будь ласка, дайте щось і на фіту...

Грей дав ще грошей. Музиканти пішли. Тоді він зайшов до комісійної контори і дав таємне доручення за велику суму — виконати герміново, протягом шести днів. В той

час, коли Грей повернувся на свій корабель, агент контори уже сідав на пароплав. Надвечір привезли шовк; п'ять вітрильних майстрів, що найняв Грей, вмістилися з матросами; ще не повернувся Летіка і не прибули музиканти; чекаючи на них, Грей пішов поговорити з Пантеном.

Слід зазначити, що Грей протягом кількох років плавав з одним складом команди. Спочатку капітан дивував матросів примхами несподіваних рейсів, зупинок — іноді на місяць — в найменш торгових і найбезлюдніших місцях, але поступово вони пройнялися «греїзмом» Грея. Він часто плавав з самим баластом, відмовляючись брати вигідний фрахт лише тому, що не подобався йому пропонований вантаж. Ніхто не міг умовити його везти мило, цвяхи, частини машин та інше, що похмуро мовчить у трюмах, викликаючи нежиттєві уявлення нудної необхідності. Але він охоче вантажив фрукти, фарфор, тварин, прянощі, чай, тютюн, кофе, шовк, коштовні породи дерев: чорне, сандал, пальму. Все це відповідало аристократизму його уяви, створюючи мальовничу атмосферу; не дивно, що команда «Секрета», вихована, таким чином, в дусі своєрідності, поглядала дещо згорда на всі інші судна, оповиті димом банальної наживи. Проте на цей раз Грей зустрів запитання в фізіономіях; найбільш нетямущий матрос чудово знав, що немає потреби робити ремонт в гирлі лісової ріки.

Пантен, звичайно, передав їм наказ Грея; коли той увійшов, помічник його докурював шосту сигару і никав по каюті, очманівши від диму і натикаючись на стільці. Настав вечір; крізь відкритий ілюмінатор стирчав золотий стовп світла, в якому спалахнув лакований козирок капітанського кашкета.

— Усе готово, — похмуро сказав Пантен. — Якщо хочете, можна підіймати якір.

— Вам слід було б, Пантен, знати мене трохи краще, — лагідно зауважив Грей. — Немає таємниці в тому, що я роблю. Тільки-но ми кинемо якір на дно Ліліани, я розпо-

вім усе, і ви не витрачатимете так багато сірників на погані сигари. Ідіть, знімайтеся з якоря.

Пантен, ніяково посміхнувшись, почухав брову.

— Це, звичайно, так, — сказав він. — Проте я — нічого.

Коли він вийшов, Грей посидів якийсь час, нерухомо дивлячись у прочинені двері, потім перейшов до себе. Тут він то сидів, то лягав; то, прислухаючись до тріску брашпиля, що викочував гучний ланцюг, збирався вийти на бак, та знову задумувався і вертався до стола, креслячи по клейонці пальцем пряму швидку лінію. Удар кулаком у двері вивів його з маніакального стану; він крутнув ключ, впустивши Летіку. Матрос, важко дихаючи, зупинився з виглядом гінця, що вчасно запобіг страті.

— «Лети ж, Летіка», сказав я собі, — швидко заговорив він, — коли я з корабельного молу побачив, як танцюють навколо брашпиля наші хлопці, плюючи в долоні. У мене зір, як в орла. І я полетів; я так дихав на весляра, що він упрів з хвилювання. Капітане, ви хотіли залишити мене на березі?

— Летіка, — сказав Грей, придивляючись до його червоних очей, — я чекав на тебе не пізніше ранку. Чи лив ти на потилицю холодну воду?

— Лив. Не стільки, скільки було вжито всередину, та лив. Усе зроблено.

— Кажи.

— Не варто казати, капітане. Ось тут усе записано. Беріть і читайте. Я дуже старався. Я піду.

— Куди?

— Я бачу з докору ваших очей, що мало ще лив на потилицю холодної води.

Він повернувся й вийшов з дивними рухами сліпого. Грей розгорнув папірець; мабуть, олівець дивувався, коли виводив по ній креслення, які нагадували розхитаний паркан. Ось що писав Летіка:

«Відповідно до інструкції. Після п'ятої години ходив вулицею. Будинок з сірим дахом по два вікна збоку; при ньому город. Зазначена особа приходила двічі; по воду раз, по тріски для плити два. Коли настала темрява, проник поглядом у вікно, але нічого не побачив з причини занавіски».

Потім ішло кілька вказівок сімейного характеру, здобутих Летікою, очевидно, шляхом застольної бесіди, бо мемо рій закінчувався дещо несподівано словами: «В рахунок витрат доклав трішки своїх».

Але суть цього донесення говорила лише про те, що ми знаємо з першого розділу. Грей поклав папірець у стіл, свиснув вахтового і послав по Пантена, але замість помічника з'явився боцман Атвуд, обсмикуючи засукані рукави.

— Ми відшвартувались біля дамби, — сказав він. — Пантен послав узнати, що ви хочете. Він зайнятий, на нього напали там якісь люди з сурмами, барабанами й іншими скрипками. Ви кликали їх на «Секрет»? Пантен просить вас прийти, каже, що в нього туман у голові.

— Так, Атвуд, — відповів Грей,—я, справді, кликав музикантів. Підіть скажіть їм, щоб ішли тимчасом у кубрик. Там буде видно, як їх влаштувати. Атвуд, скажіть їм і команді, що я вийду на палубу за чверть години. Хай зберуться. Ви і Пантен, звичайно, теж послухаєте мене.

Атвуд звів, як курок, ліву брову, постояв боком біля дверей і вийшов.

Ці десять хвилин Грей просидів, затуливши руками обличчя; він ні до чого не готувався і нічого не зважував, але хотів помовчати думкою. Тимчасом його вже всі чекали нетерпляче і з цікавістю, повною здогадів. Він вийшов і побачив по обличчях чекання неймовірних речей, але оскільки сам вважав усе, що відбувалося, цілком природним, то напруження чужих душ відбилось у ньому легкою досадою.

— Нічого особливого, — сказав Грей, сідаючи на трап містка. — Ми простоїмо в гирлі річки доти, доки не змінимо увесь такелаж. Ви бачили, що привезено червоний шовк.

З нього під керівництвом майстра вітрил Блента змайструють «Секрету» нові вітрила. Потім ми вирушимо, але куди — не скажу. В усякому разі недалеко звідси. Я їду до дружини. Вона ще не дружина мені, але буде нею. Мені потрібні червоні вітрила, щоб іще здалеку, як умовилися з нею, вона помітила нас. Оце все. Як бачите, тут немає нічого таємничого. І досить про це.

— Так, — сказав Атвуд, бачачи з усміхнених облич матросів, що вони приємно вражені і не наважуються говорити. — То ось у чому справа, капітане... Не нам, звичайно, міркувати про це. Як бажаєте, так і буде. Я поздоровляю вас.

— Дякую!

Грей міцно стиснув руку боцманові, але той, зробивши неймовірне зусилля, відповів таким потиском, що капітан поступився. Після цього підійшли всі, змінюючи один одного зніяковілою теплістю погляду і мимрячи поздоровлення. Ніхто не вигукнув, не зашумів—щось не зовсім звичайне відчували матроси в уривчастих словах капітана. Пантен полегшено зітхнув і повеселішав — його душевний тягар розтанув. Тільки корабельний тесляр залишився чимсь невдоволений; мляво потримавши руку Грея, він похмуро спитав:

— Як це вам спало на думку, капітане?

— Як удар твоєї сокири, — сказав Грей. — Ціммер! Покажи своїх хлоп'ят.

Скрипаль, плескаючи по спині музикантів, виштовхнув з гурту сімох, одягнених вкрай неохайно.

— От, — сказав Ціммер, — це — тромбон; не грає, а гатить, як з гармати. Ці двоє безвусих парубків — фанфари; як заграють, то відразу хочеться воювати. Потім кларнет, корнет-а-пістон і друга скрипка. Всі вони — великі майстри обіймати жваву приму, тобто мене. А ось і головний господар нашого веселого ремества — Фріц, барабанщик. У барабанщиків, знаєте, звичайно розчарований вигляд, але

цей б'є з гідністю, з запалом. В його грі є щось відкрите і пряме, як його палиці. Чи так усе зроблено, капітане Грей?

— Чудово, — сказав Грей. — Усім вам приділено місце в трюмі, який, отже, цього разу буде навантажений різними «скерцо», «адажіо», і «фортіссімо». Розійдіться. Пантен, знімайте швартови, рушайте! Я вас зміню за дві години.

Цих двох годин він не помітив, бо вони пройшли все в тій самій внутрішній музиці, що не залишала його свідомості, як пульс не залишає артерій. Він думав про одне, бажав одного, поривався до одного. Людина дії, він у думках випереджав хід подій, шкодуючи лише за тим, що ними не можна рухати так само просто й швидко, як шашками. Ніщо в спокійній зовнішності його не промовляло за те напруження почуттів, гул якого, подібно до гулу величезного дзвона, що б'є над головою, мчав у всій його істоті оглушли-

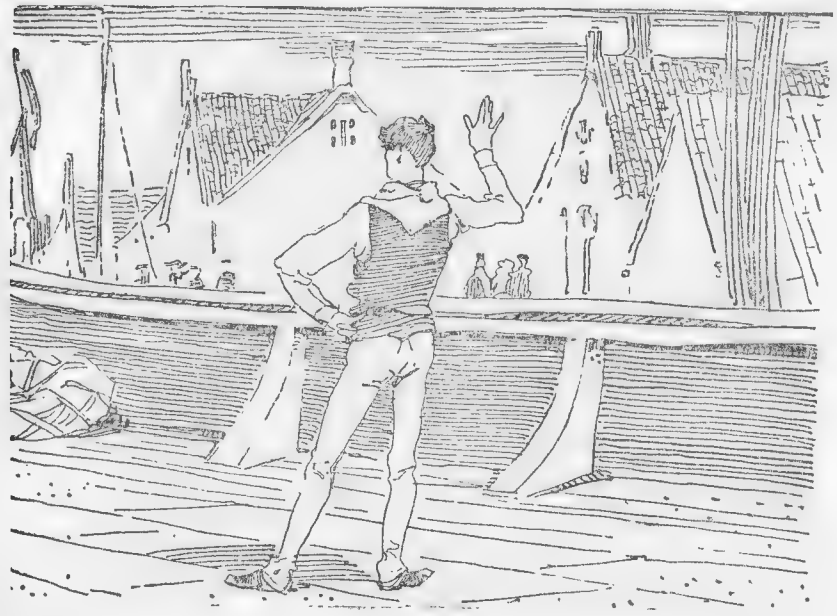

вим нервовим стогоном. Це призвело його нарешті до того, що він став рахувати в думках: «Один, два... тридцять...» і так далі, поки не сказав «тисяча». Така вправа вплинула; він був здатний, нарешті, глянути збоку на всю цю справу. Тут трохи здивувало його те, що він не може уявити внутрішню Ассоль, бо навіть не говорив з нею. Він читав десь, що можна, хоча й невиразно, зрозуміти людину, коли, уявивши себе цією людиною, скопіювати вираз її обличчя. Вже очі Грея почали набирати невластивого їм дивного виразу, а губи під вусами складалися в ледь помітну, лагідну усмішку, як, отямившись, він зареготав і вийшов змінити Пантена.

Було темно. Пантен, піднявши комір куртки, ходив коло компаса, промовляючи до стернового: «Ліво чверть румба, ліво. Стій: ще чверть». «Секрет» ішов з половиною вітрил при ходовому вітрі.

— Знаєте, — сказав Пантен Грею, — я задоволений.

— Чим?

— Тим самим, що й ви. Я все зрозумів. Ось тут, на містку. — Він хитро підморгнув, світячи усмішці вогнем люльки.

— Ану, — сказав Грей, раптово здогадавшись, у чому справа, — що ви там зрозуміли?

— Найкращий спосіб провезти контрабанду, — прошепотів Пантен. — Кожний може мати такі вітрила, які бажає. У вас геніальна голова, Грей!

— Бідолаха Пантен! — сказав капітан, не знаючи, сердитись чи сміятись. — Ваш здогад дотепний, але позбавлений будь-якого грунту. Ідіть спати. Даю вам слово, що ви помиляєтесь. Я роблю те, що сказав.

Він відіслав його спати, перевірив напрям курсу і сів. Тепер ми його залишимо, бо йому треба побути самому.

VI

АССОЛЬ ЗАЛИШАЄТЬСЯ САМА

Лонгрен провів ніч у морі; він не спав, не ловив, а йшов під вітрилом без певного напрямку, слухаючи плюскіт води, дивлячись у темряву, обвітрюючись і думаючи. В тяжкі години життя ніщо так не відновлювало сили його душі, як ці самотні блукання. Тиша, тільки тиша й безлюддя — ось що потрібно було йому для того, щоб усі найбільш слабкі й сплутані голоси внутрішнього світу зазвучали зрозуміло. Цієї ночі він думав про майбутнє, про бідність, про Ассоль. Йому було надто важко залишити її навіть тимчасово; крім того, він боявся воскресити затихлий біль. Можливо, найнявшись на корабель, він знов уявить, що там, у Каперні, на нього чекає друг, який ніколи не вмирав; і, повертаючись,

він буде підходити до свого дому з горем мертвого чекання. Мері ніколи більше не вийде з дверей будинку. Але він хотів, щоб Ассоль мала що їсти, і тому вирішив вчинити так, як наказує піклування.

Коли Лонгрен повернувся, дівчини не було дома. Її вранішні прогулянки не турбували батька; проте, цього разу в його чеканні була легка напруженість. Походжаючи з кутка в куток, він, на повороті, раптом *відразу* побачив Ассоль; увійшовши швидко й нечутно, вона мовчки спинилась перед ним, майже злякавши його світлом погляду, в якому відбивалося збудження. Здавалося, відкрилось її друге обличчя— те справжнє обличчя людини, про яке звичайно промовляють лише очі. Вона мовчала, дивлячись в обличчя Лонгрену так незрозуміло, що він швидко спитав:

— Ти хвора?

Вона не зразу відповіла. Коли суть питання торкнулась, нарешті, її духовного слуху, Ассоль стрепенулась, як гілка від дотику руки, і засміялась довгим рівним сміхом тихого торжества. Їй слід було сказати що-небудь, але, як завжди, не треба було вигадувати — що саме; вона сказала:

— Ні, я здорова... Чому ти так дивишся? Мені весело. Справді, мені весело, та це тому, що день такий гарний. А ти що надумав? Я ж бачу по твоєму обличчю, що ти щось надумав?

— Що б я не надумав, — сказав Лонгрен, садовлячи дівчину на коліна, — ти, я знаю, зрозумієш, у чому справа. Жити нема з чого. Я не піду знову в дальнє плавання, а наймусь на поштовий пароплав, який ходить між Кассетом і Ліссом.

— Так, — здалеку сказала вона, намагаючись увійти в його турботи і справу, але жахаючись, що вона безсила не радіти. — Це дуже погано. Мені буде нудно. Вертайся швидше. — Кажучи так, вона розквітала нестримною усмішкою. — Так, швидше, любий; я чекаю.

— Ассоль! — сказав Лонгрен, беручи в долоні її обличчя і повертаючи до себе. — Розповідай, що трапилось?

Вона відчула, що повинна вивітрити його тривогу, і, перемігши радість, зробилась серйозно-уважною, тільки в її очах блищало ще нове життя.

— Ти дивак, — сказала вона. — Анічогісінько. Я збирала горіхи.

Лонгрен не зовсім повірив би цьому, якби не був такий захоплений своїми думками. Їх розмова стала діловою і докладною. Матрос сказав дочці, щоб вона наготувала його мішок, перерахував усі потрібні речі і дав кілька порад:

— Я повернусь днів через десять, а тобі треба заставити мою рушницю і сидіти дома. Якщо хтось захоче тебе скривдити, скажи: Лонгрен незабаром повернеться. Не думай і не турбуйся про мене: поганого нічого не трапиться.

Після цього він поїв, міцно поцілував дівчину і, взявши мішок на плечі, вийшов на шлях до міста. Ассоль дивилась йому вслід, доки він не зник за рогом; потім повернулась. Чимало домашніх справ чекало на неї, але вона забула про це. З цікавістю легкого подиву оглядалася вона довкола, ніби була вже *чужою* для цього дому, який так улився в свідомість змалку, що, здавалось, завжди носила його в собі, і який нагадував тепер рідні місця, відвідані через багато років з кола життя іншого. Та щось негідне видалось їй в цім опорі, щось недобре. Вона сіла до стола, на якому Лонгрен майстрував іграшки, і спробувала приклеїти стерно до корми; дивлячись на ці предмети, вона мимоволі побачила їх великими, справжніми; все, що трапилось уранці, знову піднялося в ній дрожем хвилювання, і золотий перстень, завбільшки з сонце, впав через море до її ніг.

Не всидівши, вона вийшла з дому і пішла в Лісс. Їй там зовсім нічого було робити; вона не знала, чому йде, але не йти — не могла. В дорозі їй зустрівся невідомий, що хотів довідатись про якийсь напрямок; вона до ладу пояснила йому, що треба, і відразу забула про це.

Увесь довгий шлях пройшла вона непомітно, наче несла птаха, який поглинув усю її ніжну увагу. Біля міста вона трохи розважилась шумом, що долітав з його величезного круга; але він не мав влади над нею, як раніш, коли, лякаючи й затуркуючи, робив її мовчазною боягузкою. Вона опиралася йому. Вона повільно пройшла кільце бульвару, перетинаючи сині тіні дерев, довірливо й легко поглядаючи на обличчя людей, рівною ходою, сповненою впевненості. Порода спостережливих людей протягом дня не раз помічала невідому, дивну на вигляд дівчину, яка проходила серед строкатого натовпу в глибокій задумі. На площі вона підставила руку струменю фонтана, перебираючи пальцями серед відбитих бризок; потім, присівши, відпочила і повернулась на лісовий шлях. Дорогу назад вона пройшла із свіжою душею; в настрої мирному та ясному, подібно вечірній річці,

що змінила, нарешті, барвисті дзеркала дня на рівний у затінку блиск. Наближаючись до селища, вона побачила того самого вугляра, якому привиділось, що в нього розквітла корзина; він стояв біля воза з двома невідомими похмурими людьми, вкритими сажею і брудом. Ассоль зраділа.

— Здоров був, Філіпп, — сказала вона, — що це ти робиш?

— Нічого, мухо. Спало колесо; я його полагодив, тепер ось палю та гомоню з нашими хлопцями. Ти звідки?

Ассоль не відповіла.

— Знаєш, Філіпп, — заговорила вона, — я тебе дуже люблю і тому скажу тільки тобі. Я незабаром поїду. Певно, поїду зовсім. Ти не кажи нікому про це.

— Це ти хочеш поїхати? Куди ж ти зібралася? — здивувався вугляр, запитливо відкривши рота, від чого його борода стала довша.

— Не знаю. — Вона повільно оглянула галявину під берестом, де стояв віз, — зелену в рожевому вечірньому світлі траву, чорних мовчазних вуглярів і, подумавши, додала: — Все це мені невідомо. Я не знаю ні дня, ані години і навіть не знаю, куди. Більше нічого не скажу. Тому на всякий випадок — прощай. Ти часто мене підвозив.

Вона взяла здоровенну чорну руку і спробувала хоч трошечки потрясти її. Лице робітника розкрило тріщину нерухомої посмішки. Дівчина кивнула, повернулась і відійшла. Вона зникла так швидко, що Філіпп і його приятелі не встигли повернути й голови.

— Чудасія, — сказав вугляр, — от і збагни її. Щось там з нею сьогодні... теє.

— Вірно, — підтримав другий, — чи то вона говорить, чи то умовляє. Що нам до цього?

— Що нам до цього?.. — сказав і третій, зітхнувши.

Потім усі троє сіли на віз і, загуркотівши колесами по камінню, зникли в куряві.

VII

ЧЕРВОНИЙ «СЕКРЕТ»

Був білий ранковий час; у величезному лісі стояла тонка пара, повна химерних видінь. Невідомий мисливець, який щойно покинув своє вогнище, йшов понад річкою; крізь дерева сяяв просвіт її повітряних порожнеч, та завзятий мисливець не підходив до них, розглядаючи свіжий слід ведмедя, що прямував у гори.

Раптовий звук пролинув між дерев з несподіваністю тривожної гонитви; це заспівав кларнет. Музикант, вийшовши на палубу, програв уривок мелодії, повної смутного, протяглого повторення. Звук тремтів, як голос, що ховає горе; підсилився, посміхнувся сумним переливом і урвався. Далека луна невиразно наспівувала ту ж мелодію.

Мисливець, позначивши слід зламаною гілкою, пробрався до води. Туман ще не розвіявся; в ньому гасли обриси величезного корабля, що повільно повертав до гирла річки. Його згорнуті вітрила ожили, звисаючи фестонами, розправляючись і покриваючи щогли безсилими щитами величезних згорток; було чути голоси і кроки. Береговий вітер, пробуючи подуги, ліниво смикав вітрила; нарешті тепло сонця справило потрібний ефект; повітряний напор подужчав, розігнав туман і вилився по реях в легкі ясночервоні форми, повні троянд. Рожеві тіні пробігали по білих щоглах і снастях, усе було білим, крім розпущених, плавно зрушених вітрил — барви глибокої радості.

Мисливець, який дивився з берега, довго протирав очі, поки не впевнився, що бачить саме так, а не інакше. Корабель зник за поворотом, а він усе ще стояв і дивився; потім, мовчки знизавши плечима, пішов до свого ведмедя.

Поки «Секрет» ішов гирлом річки, Грей стояв біля штурвала, не довіряючи стерна матросові,—він боявся мілини. Пантен сидів поруч, у новій сукняній парі, в новому бли-

скучому кашкеті, поголений і смиренно бундючний. Він, як і раніше, не відчував ніякого зв'язку між червоним оздобленням і прямою метою Грея.

— Тепер, — сказав Грей, — коли мої вітрила червоніють, вітер добрий, а в серці моєму більше щастя, ніж у слона, що побачив невеличку булочку, я спробую настроїти вас своїми думками, як обіцяв у Ліссі. Майте на увазі — я не вважаю вас дурним або впертим, ні; ви — чудовий моряк, а це варте неабичого. Та ви, як і більшість, слухаєте голоси всіх немудрих істин крізь товсте скло життя; вони кричать, та ви не почуєте. Я роблю те, що існує, як старовинне уявлення про прекрасне — нездійсненне, і що, по суті, так само здійсненне і можливе, як прогулянка за місто. Незабаром ви побачите дівчину, що не може, *не повинна* інакше вийти заміж, як не в такий спосіб, який розвиваю я перед вашими очима.

До стор. 88.

Він стисло переказав морякові те, про що ми добре знаємо, закінчивши своє пояснення так:

— Ви бачите, як тісно сплелися тут доля, воля і властивість характерів; я приходжу до тієї, яка жде і може ждати лише мене, я ж не хочу нікого іншого, крім неї, можливо, саме тому, що завдяки їй я зрозумів одну немудру істину. Вона в тому, щоб робити так звані чудеса своїми руками. Коли для людини головне — одержувати наймиліший п'ятак, легко дати цей п'ятак; та коли душа ховає зерно полум'яної рослини — чуда, зроби йому це чудо, якщо ти спроможний.

Нова душа буде в нього і нова в тебе. Коли начальник в'язниці *сам* випустить в'язня, коли міліардер подаруе писарчукові віллу, опереткову співачку і сейф, а жокей хоч раз притримає коня заради іншого, якому не щастить, — тоді всі зрозуміють, як це приємно, як невимовно чудово. Та є не менші чудеса: усмішка, веселощі, прощення і — вчасно сказане, потрібне слово.

Володіти цим — значить володіти всім. Щодо мене, то наш початок — мій і Ассоль — залишиться нам назавжди в ясночервоному відблиску вітрил, створених глибиною серця, яке знає, що таке кохання. Зрозуміли ви мене?

— Так, капітане. — Пантен крякнув, утерши вуса акуратно складеною чистою хусточкою. — Я все зрозумів. Ви мене зворушили. Піду я вниз і попрошу пробачення у Нікса, якого вчора лаяв за втоплене відро. І дам йому тютюну — свій він програв у карти.

Перш ніж Грей, дещо здивований таким швидким практичним наслідком своїх слів, устиг що-небудь промовити, Пантен уже загримів униз по трапу і десь далеко зітхнув. Грей оглянувся, подивившись угору; над ним мовчки тріпотіли червоні вітрила; сонце в їх швах сяяло пурпуровим димом. «Секрет» ішов у море, віддаляючись від берега. Не було ніяких сумнівів у дзвінкій душі Грея — ні глухих ударів тривоги, ні шуму дрібних клопотів; спокійно, як вітрило, по-

ривався він до чарівної мети, сповнений тих думок, які випереджають слова.

Опівдні на горизонті з'явився димок військового крейсера. Крейсер змінив курс і з віддалі у півмилі підняв сигнал «лягти в дрейф».

— Братці, — сказав Грей матросам, — нас не обстріляють; вони просто не вірять своїм очам.

Він наказав дрейфувати. Пантен, галасуючи, як на пожежі, вивів «Секрет» з вітру; судно зупинилось, тимчасом від крейсера помчав паровий катер з командою і лейтенантом у білих рукавичках; лейтенант, ступивши на палубу корабля, здивовано озирнувся і пройшов з Греєм до каюти, звідки за годину вийшов, дивно махнувши рукою і посміхаючись, наче одержав чин, і рушив назад до синього крейсера. Видно, цього разу Грей мав більший успіх, ніж з простодушним Пантеном, бо крейсер, постоявши трохи, вдарив по горизонту могутнім залпом салюту, навальний дим якого, пробивши повітря величезними блискотливими м'ячами, розвіявся клаптями над тихою водою. Ввесь день на крейсері панувало якесь напівсвяткове остовпіння; настрій був неслужбовий, збуджений — під знаком кохання, про яке говорили скрізь — від салону до машинного трюму; а вартовий мінного відділу спитав якогось матроса:

— Том, як ти одружився?

— Я впіймав її за спідницю, коли вона хотіла вистрибнути від мене у вікно, — сказав Том і бундючно крутнув вус.

Деякий час «Секрет» ішов пустим морем, без берегів; опівдні відкрився далекий берег. Узявши підзорну трубу, Грей роздивлявся Каперну. Якби не ряд дахів, він побачив би у вікні одного будинку Ассоль, що сиділа над якоюсь книжкою. Вона читала; по сторінці повз зеленкуватий жук, зупиняючись і зводячись на передні лапки з виглядом незалежним і хатнім. Уже двічі його не без досади здмухнули на підвіконня, звідки з'являвся знову довірливо та вільно, ніби хотів щось сказати. Цього разу йому пощастило дістатись майже до руки дівчини, яка тримала ріжок сторінки; тут він застряв на слові «дивись», з сумнівом зупинився, очікуючи на новий шквал, і справді трохи не зазнав неприємності, бо Ассоль уже вигукнула: «Знову жученя... дурне!» — і хотіла рішуче здмухнути гостя у траву, як раптом випадковий перебіг погляду від одного даху до іншого відкрив їй на синій морській щілині вуличного простору білий корабель з червоними вітрилами.

Вона здригнулася, відкинулась, завмерла; потім різко схопилась, відчуваючи, як запаморочливо падає серце, і спалахнула нестримними сльозами натхненного зворушення. «Секрет» у цей час обходив невеликий мис, тримаючись до берега кутом лівого борту; неголосна музика лилась в голубому дні з білої палуби під вогнем ясночервоного шовку; музика ритмічних переливів, переданих не зовсім вдало відомими всім словами: «Налийте, налийте бокали і вип'ємо всі за любов...» В її простоті, радіючи, розгорталось і рокотало хвилювання.

Не тямлячи, як покинула хату, Ассоль бігла вже до моря, підхоплена непереборним вітром події; на першому розі вона зупинилась майже без сили; її ноги підломлювались, дихання уривалось і гасло, притомність трималась на волосинці. В розпачі від страху втратити волю, вона тупнула ногою і отямилась. Часом то дах, то паркан ховали від неї червоні вітрила; тоді, боячись, чи не зникли вони, як звичайний привид, вона поспішала минути нестерпну перешкоду і, знову побачивши корабель, зупинялась полегшено зітхнути.

Тимчасом у Каперні трапилось таке замішання, таке хвилювання, така загальна колотнеча, що не поступляться ефектом відомим землетрусам. Ніколи ще великий корабель не підходив до цього берега; у корабля були ті самі вітрила, ім'я яких звучало як знущання; тепер вони виразно і незаперечно палали з невинністю факту, який спростовував усі закони буття і здорового глузду. Чоловіки, жінки, діти що-

духу мчали до берега хто в чому був; жителі перегукувались з двору в двір, наштовхувались один на одного, репетували й падали; незабаром біля води утворився натовп, і в натовп цей швидко вбігла Ассоль.

Поки її не було, її ім'я перелітало серед людей з нервовою і похмурою тривогою, зі злісним переляком. Більше говорили чоловіки; здавлено, гадючим сичанням схлипували остовпілі жінки; та коли вже якась починала торохтіти — отрута кидалась у голову. Тільки-но з'явилась Ассоль, усі замовкли, всі в страху відійшли від неї, і вона залишилась сама серед пустоти пекучого піску, розгублена, присоромлена, щаслива, з обличчям не менш палаючим, ніж її чудо, безпорадно простягнувши руки до високого корабля.

Від нього відплив човен, повний загорілих веслярів; серед них стояв той, кого, як їй здавалось тепер, вона знала, невиразно пам'ятала змалку. Він дивився на неї з усмішкою, яка зогрівала і примушувала поспішати. Але тисячі останніх смішних страхів перемогли Ассоль; смертельно боячись усього — помилки, непорозумінь, таємничої і шкідливої перешкоди, — вона вбігла до пояса у тепле коливання хвиль, вигукуючи: «Я тут, я тут! Це я!»

Тоді Ціммер махнув смичком — і та ж мелодія гримнула по нервах натовпу, але цього разу повним, тріумфуючим хором. Від хвилювання, рухів хмарин і хвиль, виблиску води і далини дівчина майже не могла вже відрізняти, що рухається: вона, корабель чи човен, — усе рухалось, кружляло і спадало.

Але весло гучно плеснуло поблизу неї; вона звела голову. Грей нахилився, її руки схопились за його пояс. Ассоль зажмурилась; потім, швидко розплющивши очі, сміливо усміхнулась його осяйному обличчю і, задихавшись, сказала:

— Зовсім такий.

— І ти теж, дитя моє! — вихоплюючи з води мокру дорогоцінність, сказав Грей. — От я прийшов. Чи впізнала ти мене?

Вона кивнула, тримаючись за його пояс, з новою душею і трепетно замруженими очима. Щастя сиділо в ній пухнастим кошеням. Коли Ассоль одважилась розплющити очі, погойдування шлюпки, блискіт хвиль, наближення борту «Секрета», що могутньо повертався, — все було сном, де світло й вода гойдались, немов гра сонячних зайчиків на осяяній сонячним промінням стіні. Не пам'ятаючи як, вона піднялася по трапу в дужих руках Грея. Палуба, вкрита і завішана килимами, в ясночервоних виплесках вітрил, була як небесний сад. І скоро Ассоль побачила, що стоїть у каюті — в кімнаті, кращої за яку вже не може бути.

Тоді згори, стрясаючи і зариваючи серце в свій тріумфуючий крик, знову кинулась величезна музика. Знову Ассоль заплющила очі, боячись, що все це зникне, коли вона дивитиметься. Грей узяв її руки, і, знаючи вже тепер, куди можна безпечно йти, вона заховала мокре від сліз обличчя на грудях друга, що прийшов так чарівно. Обережно, але сміючись, сам зворушений і здивований тим, що настала невимовна, не досяжна ні для кого дорогоцінна хвилина, Грей підняв за підборіддя це давно-предавно вимріяне обличчя, і очі дівчини, нарешті, ясно розкрились. У них було усе краще людини.

— Ти візьмеш до нас мого Лонгрена? — сказала вона.

— Так. — І він поцілував її з такою силою слідом за своїм залізним «так», що вона засміялася.

Тепер ми відійдемо від них, знаючи, що їм треба залишитись самим. Багато на світі слів у різних мовах і різних наріччях, але всіма ними, навіть і приблизно, не передати того, що сказали вони цього дня один одному.

А тимчасом на палубі біля грот-щогли, навколо бочонка, поточеного черв'яком, з відбитим дном, що відкрило сторічну темну благодать, чекав уже весь екіпаж. Атвуд стояв; Пантен статечно сидів, сяючи, як новонароджений. Грей зійшов угору, дав знак оркестрові і, скинувши кашкета, пер-

ший зачерпнув гранчастою склянкою, в пісні золотих сурм, святе вино.

— Ну, от... — сказав він, кінчивши пити, потім кинув склянку.—Тепер пийте, пийте всі; хто не п'є, той ворог мені.

Повторити ці слова йому не довелось. У той час, коли повним ходом, під усіма вітрилами йшов від назавжди враженої страхом Каперни «Секрет», тиснява довкола бочонка перевершила все, що в цьому дусі відбувається на великих святах.

— Як сподобалось воно тобі? — спитав Грей Летіку.

— Капітане! — сказав, добираючи слова, матрос, — не знаю, чи сподобався йому я, але враження мої слід обмірковати. Вулик і сад!

— Що?!

— Я хочу сказати, що в мій рот упхнули вулик і сад. Будьте щасливі, капітане. І нехай щаслива та, яку «найкращим вантажем» я назву, найкращим призом «Секрета»!

Коли другого дня почало розвиднятись, корабель був далеко від Каперни. Частина екіпажу як заснула, так і залишилась лежати на палубі, подолана вином Грея; трималися на ногах тільки стерничий, та вахтовий, та замислений і захмелілий Ціммер, який сидів на кормі з грифом віолончелі біля підборіддя. Він сидів, стиха водив смичком, примушуючи струни промовляти чарівним, неземним голосом, і думав про щастя...

1920—1921 рр.

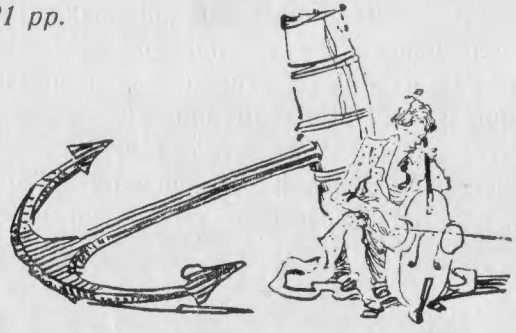

ЗМІСТ

Чарівник. *К. Паустовський* . . 3
I. Пророкування 11
II. Грей 29
III. Світанок 44
IV Напередодні 56
V. Бойові готування 67
VI. Ассоль залишається сама 78
VII. Червоний «Секрет» 83